

Maandblad voor architectuur en gebonden kunsten, opgericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia“ in samenwerking met de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. - Orgaan van het genootschap A. et A.

Veertiende jaargang No 8 (oktober 1959)

Redactie

D. C. Apon

J. B. Bakema

G. Boon

Aldo van Eyck

Joop Hardy

Herman Hertzberger

Jurriaan Schrofer, typografische vormgeving

Redactie secretariaat: Academie van Bouwkunst Waterlooplein 57 Amsterdam.

Voor de ondertekende artikelen dragen de schrijvers verantwoordelijkheid, ook wanneer het leden van de redactie betreft. Overname van artikelen, foto's en tekeningen is slechts geoorloofd met toestemming van redactie en uitgever en dan nog slechts met bronvermelding.

Voor advertenties wendt men zich tot de uitgever

„FORUM“ verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs / 24.— per jaar, franco per post bij vooruitbetaling te voldoen

Voor België Frs. 400.—

Prijs van dit nummer / 2.50/B.frs 40.—

Uitg. en adm.: G. VAN SAANE, Keizersgracht 546 Postbus 1170 Amsterdam-C. Tel. 36185-34613

FORUM

Verantwoording foto's

- 1 Uit de studie van de Elèves de la Section d'Architecture de l'Ecole Supérieure des Beaux-Arts. Plattegrond hoeve der Moesgoems - Noord-Cameroen (uit Casabella)
 - 2 Plattegrond abdijkerk te Centula 790-799 St. Riquier - Noord-Frankrijk (uit Handbuch für den Kirchenbau - uitg. Callwey)
 - 3 Uit de studie van de Elèves de la Section d'Architecture de l'Ecole Supérieure des Beaux-Arts. Plattegrond hoeve der Malakam - Noord-Cameroen (uit Casabella)
 - 4 Bewoners van het kleine Andaman-eiland (uit Revue)
 - 5 Zuid-Afrika foto Ernst Haas
 - 6 Ingang woning der Moesgoems - Noord-Cameroen (uit l'Habitat au Cameroun)
 - 7 17de eeuws Amsterdams interieur Pieter de Hooch
 - 8 Interieur Zuid-Afrika (uit Life)
 - 9 Rome foto Carel Blazer
 - 10 Kerkhof Istanboel foto Violette Cornelius
 - 11 Frederiksplein, Amsterdam foto P. H. Goede
 - 12 Portugal foto Carel Blazer
 - 13 Detail Straatje van Vermeer
 - 14 Bahia, Brazilië (uit Atlantis)
 - 15 Zuid-Afrika (uit Life)
 - 16 Ahmedabad, India Le Corbusier foto Richard Lannoy
 - 17 Bidjogo, West-Afrika
 - 18 Theo van Doesburg Portico van huis in Meudon-Val-Fleury, 1929
 - 19 Maan terras Katsura-Paleis, Japan (uit Bruno Taut: Houses and people of Japan)
 - 20 Dakterras Paleis Ibn Saoud, Arabië (uit Paris Match)
 - 21 Solarium Champs-Élysées, Parijs (uit Le Corbusier 1929-34)
 - 22 Zuid-Frankrijk foto Carel Blazer
- Alle opnamen lucifersdoosjes: Hein de Bouter
- Cartoon pag. 276 uit the New Yorker album 1950-1955
- 23 Amsterdam foto P. H. Goede
 - 24 Extérieur Bijenkorf foto Frits Monshouwer
 - 25 Amerikaanse Ambassade Uis-foto
 - 26 Extérieur Van Leer foto Jan Versnel
 - 27 Interieur Van Leer foto Jan Versnel
 - 28 Interieur Van Nelle
 - 29 Interieur Bijenkorf foto Frits Monshouwer
 - 30 Au Printemps (uit Casabella)
 - 31 La Colonne sans Fin, 1920 (uit Constantin Brancusi door Carola Giedion Welcker)

Tekst Drempel en ontmoeting: Joop Hardy

Tekst Lucifersdoosjes: Herman Hertzberger

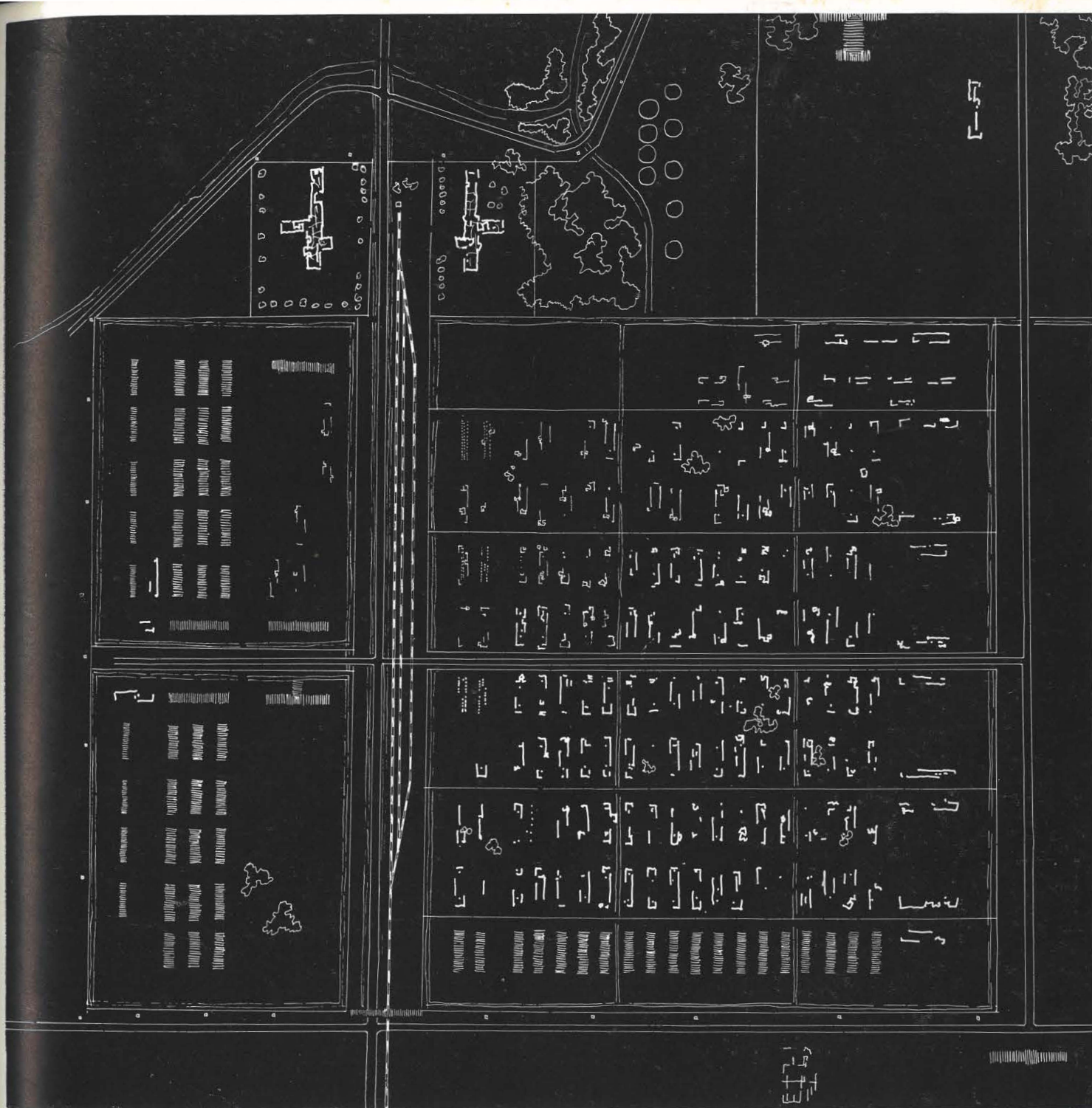
Van de plannen, die dit najaar in Otterlo het thema der gesprekken bepaalden, (zie verslag van Bakema achterin) waren er velen die iets vertelden over hetgeen in Forum 7 en 8 naar voren werd gebracht. Enkelen op een zo intense wijze dat het voor de hand lag in dit en een later nummer de beweging van de woord-beeld-associaties uit de twee vorige tot stilstand te brengen terwille van hun architectonische concretisering, en om de verbeelding van de lezer haar eigen beweging te gunnen. Zoals van de architectuur mag worden verwacht zijn het illuminaties, geen illustraties.

- Daar nu het 'andere verhaal' zich voor alles beroept op een grotere ontvankelijkheid voor de wijze waarop de veelkleurigheid van het menselijk doen en laten zich kaleidoscopisch op de drempel manifesteert, neigt het als vanzelf naar een uitbreiding van deze fenomenale plek tot een kamer-huis-deur-erf-straat-stad omvattend gebied.
- De plannen die voor dit nummer zijn gekozen danken hun specifieke zeggingskracht aan deze noodzakelijke sensibiliteit.

De plannen:

- De conceptie die aan het voortbestaan en verval-proces van de ruïne van een vernietigingsoord gelijktijdig gestalte gaf, brengt een feitelijk gebeuren - apriori buiten het bevattingsvermogen gelegen - binnen het bereik van de verbeelding terug. Wat iedere voorstelling tart, wordt - onaangetast - naar een ander vlak getransponeerd. De wijze waarop de kunstenaars deze 'drempel' van toen opvingen in een andere waarvan de dimensie die van het bestaan schijnt te benaderen dwingt tot bewondering, omdat zij in weerwil van het onderwerp ook het negatieve in het positieve opvingen. Een monument dus in de volledige zin van het woord.

- Het project van Coderch en Valls sluit aan bij de kasbah-gedachte in het algemeen, bij het plan Blom en de portico-huisjes van Smithson uit Forum 7 in het bijzonder. Straat en woning krijgen gelijktijdig een nieuwe gestalte, worden elkaars contravorm. De 'eenheid' die het gevolg is van deze wederkerigheid, deze vervlechting, is in feite principieel inhaerent aan ieder gecreëerd tussen-gebied. Kasbah en drempel zijn begrippen die in elkaars verlengde liggen en wel zonder overgang.
- Het Oostenrijkse dorpje vat op onmiskenbare wijze het voorgaande samen. Een ruimte voor ieder, gevat tussen lange witte poort-muren, met deuren tussen buiten en buiten! Doch tegelijkertijd ook poort-muren tussen een 'binnen' en een ander 'binnen': de familie-straatjes waarlangs mens en dier wonen en naar hun velden gaan. Groot spel met buiten-interieuren.
- Naast de 3 Otterlo-projecten nog een van de Smithsons (let op de melkflessen) en naast deze 4 de met groot geduld en gevoeligheid tot stand gebrachte restauraties, mutaties en nieuw ingevoegde elementen in een dierbaar Nederlands stadje. Hier overkoepelde de ontvankelijkheid van twee architecten voor de totaliteit van een kleine habitat, schijnbaar incongruente tijden. (principle of urban renewal, Forum 7).
- In dit verband is het zeker goed de aandacht te richten op Alkmaar, Utrecht, enz. enz. enz. Vanwaar het recht zich vandaag onnodig aan de weerloze schoonheid van het verleden te vergrijpen? Een taak voor bommen, maar niet voor architecten. Zolang het creatieve vermogen tussen voet en zool kleeft - en dit is vandaag zo - verdedige men dergelijke onherroepelijke en onzinnige daden niet met de woorden: zin voor het eigentijdse, want dit betekent iets anders.



Het gekozen plan voor het monument Auschwitz

architecten:

Oskar Hansen

Zofia Hansen

Jerzy Jarnuszkiewicz

Julian Palka

Lechoslaw Rosinski

De vroegere ingangspoort is dicht gemaakt — symbolische sluiting — er is nog slechts het perspectief van de rails.

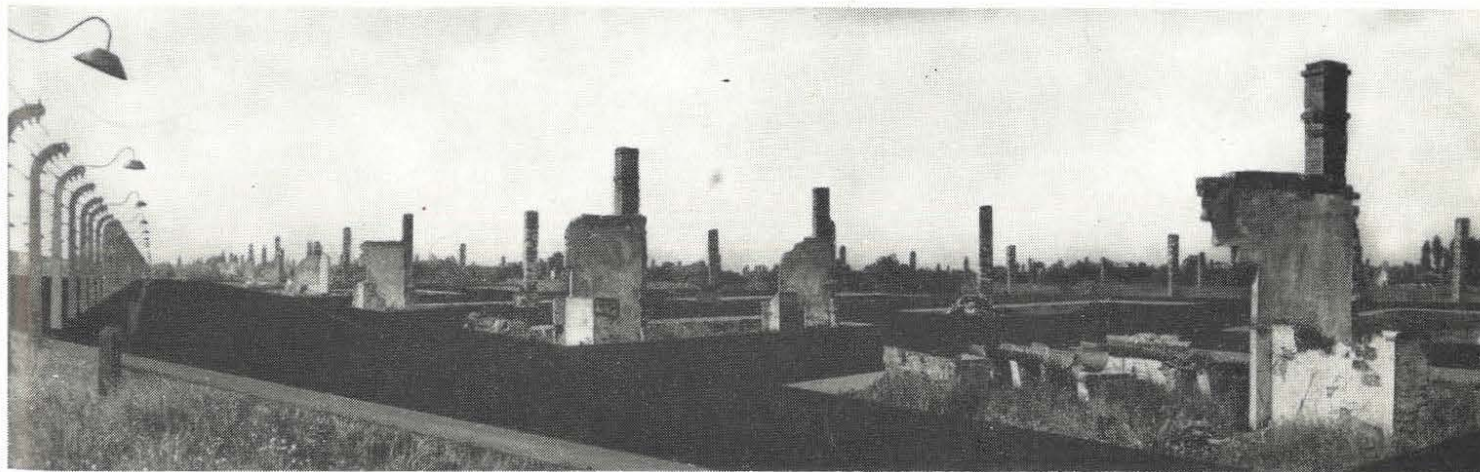
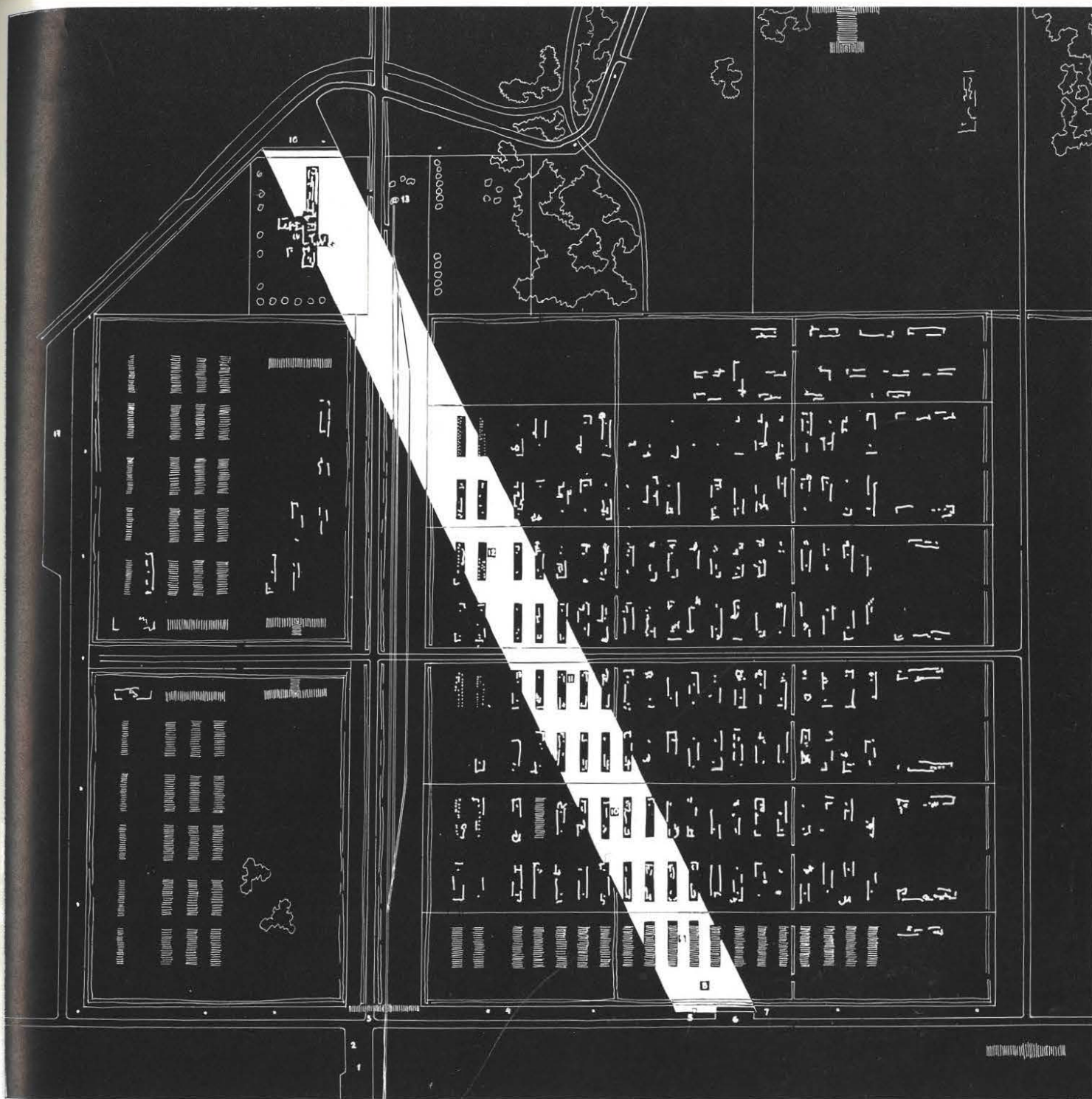
Te voet bereikt men de open ingang, de trap naar de baan van graniet, die 60 meter breed en 1 kilometer lang het kampterrein diagonaal doorsnijdt; 'doorsnede' waarin de getuigenissen van wat zich in het kamp heeft afgespeeld — uitstekende stompen van barakken, latrines en schoorstenen — als zerken zijn ingeperkt.

De weg verder door de afrastering, over de rails in uitgespaarde geulen. Wéér de ingangspoort, maar nu in de verte. Dan de perrons en crematoria en — evenwijdig — de trap naar de plaats waar de gaskamers waren, als symbool bepalend voor de richting van de baan. Tenslotte de brede trap, weg van het kamp, náár het leven.

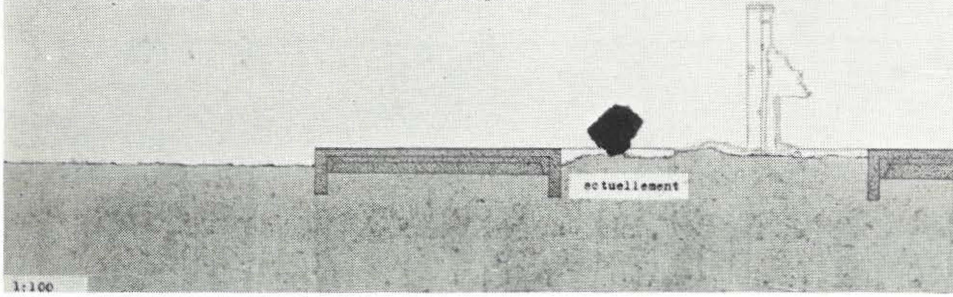
Er is alleen de baan. Ieder zal z'n eigen monument maken, dolen tussen de overgebleven resten en bloemen neerleggen bij de bordjes met opschriften zoals die nu reeds door de mensen zijn neergezet op het terrein dat langzamerhand door de natuur overwoekerd wordt. De wortels van opkomend struikgewas en geboomte drukken nog overeind staande muurresten omver.

Tenslotte — laatste teken — alleen nog de baan van graniet door het bos.





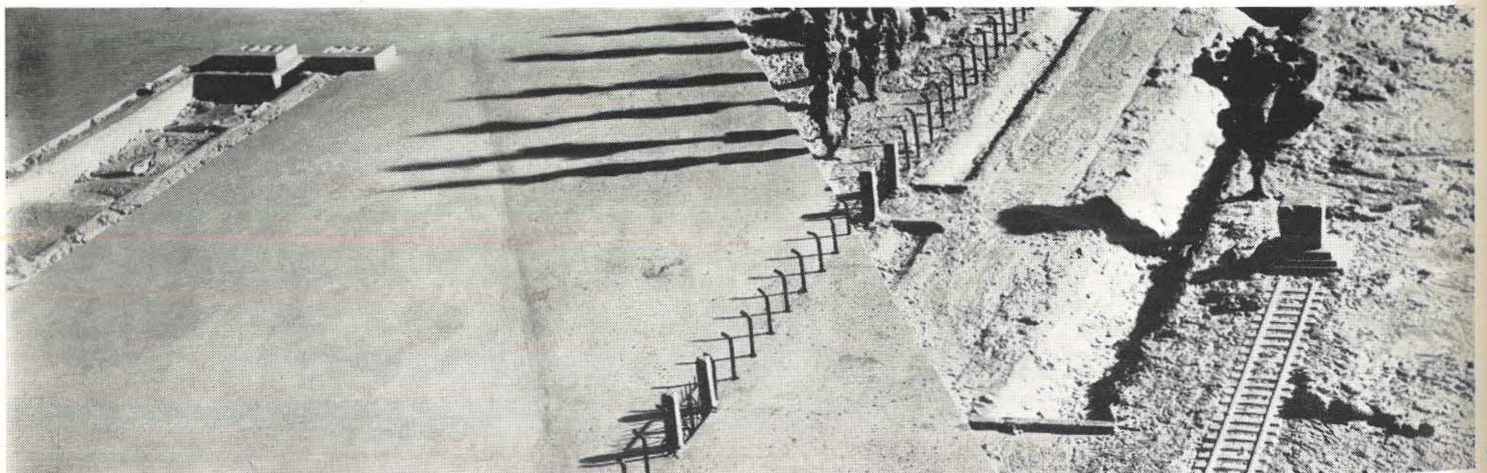
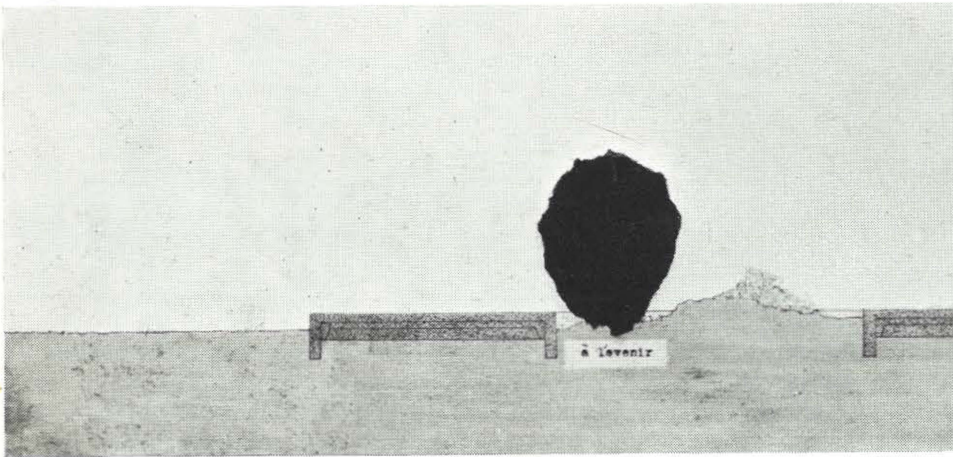
marche du temps et la végétation traitées comme élément organique



1:100

9

10



Bebouwingsplan voor Torre Valentina (Costa Brava) Spanje Coderch en Valls architecten Barcelona

Het is moeilijk te zeggen of het project dat hier gepubliceerd wordt het meest representatieve is van ons werk, maar het is het meest recente dat we hebben gemaakt; met het hotel zijn we zelfs nog bezig. Dit project is een reëel probleem dat met de dag urgenter wordt, daar steeds meer mensen op een prettige manier aan de kust willen wonen met mooi uitzicht op zee. De plaats waar het hotel en de woningen zijn gelegen, is een van de meest geliefde streken van de Costa Brava, daar het dicht bij de haven van Palamós ligt; het is een steil voorgebergte aan een van de mooiste stranden langs de kust. De totale oppervlakte van het terrein is 35.000 m², de waarde 600 pesetas per m².

Het terrein was oorspronkelijk bestemd voor de bouw van 14 eengezinswoningen, elk met een tuin van ongeveer 2.000 m², maar onze oplossing heeft het mogelijk gemaakt, er 131 eengezinswoningen neer te zetten, een hotel dat 80 appartementen omvat en een garage voor 250 auto's. Het was noodzakelijk de vorm en situering van alle woningen nauwkeurig te bestuderen. Een stedenbouwkundige opzet, waarbij vrije bouw zou zijn toegestaan, zou het aantal woningen en het ruime uitzicht op zee sterk hebben beperkt.

De grote bebouwingsdichtheid is noodzakelijk om het hoofd te bieden aan de hoge grondprijs; maar, wáár mogelijk, zijn de bestaande bomen niet gekapt om dit effect te verminderen. De oriëntatie is in het algemeen op het oosten, wat uiterst wenselijk is om de onaangename zomerse hitte te weren, om het prachtige uitzicht op zee mogelijk te maken en om een zo gunstig mogelijk gebruik te maken van de helling van het terrein.

De woningen liggen trapsgewijs boven elkaar, zodat elk op zijn minst een woonkamer, een slaapkamer en een terras met uitzicht op zee heeft, en tevens de helling van de grond volledig wordt benut. Ook in zijdelingse richting zijn de woningen t.o.v. elkaar verschoven om de woonkamers van de naast elkaar liggende woningen zo onafhankelijk mogelijk te maken.

De straten voor voetgangers lopen onder de woningen door, om het algemene verkeer vóór de woonkamers te vermijden, en opdat de kinderen een plaats hebben om te spelen wanneer het regent. Hier is rekening gehouden met eventueel later in te richten winkels of berging. De natuurlijke boszone, die tussen de verschillende groepen woningen ligt, vormt een boomgordel vóór de woonkamers. Deze zones geven perspectief aan het uitzicht vanaf het plein vóór het hotel. Al deze straten komen uit op open ruimten.

Het autoverkeer is beperkt tot het plein vóór het hotel, dat ook toegang geeft tot de woningen in de nabijheid en de weg die boven achter de hoogstgelegen woningen om loopt. Er is een garage in twee verdiepingen onder het plein voor het hotel, groot genoeg voor alle auto's, zowel van het hotel als van de woningen.

De samenstelling der eenheden is gebaseerd op apart gelegen woningen en groepen van twee, en in sommige gevallen van drie, hetgeen vele variaties mogelijk maakt. Het is mogelijk om elke woning door een ander type te vervangen, zodat in het gehele project aan verschillende behoeften tegemoetgekomen kan worden.

Elke woning is visueel afgeschermd van de burens, alsook van het publiek, zonder het eigen uitzicht op zee te belemmeren. Vanuit de voornaamste gedeelten van de woningen zijn alleen de bomen, de terrassen en de zee te zien.

Uitgaande van een basisprogramma, bestaande uit woonkamer, eetkamer, keuken, slaapkamer met terras en badkamer kan door te variëren uiteindelijk worden verkregen: een woonkamer, een eetkamer, grote keuken, drie grote slaapkamers, drie ruime badkamers, drie terrassen, twee kleine slaapkamers, twee kleine badkamers, patio met bomen en een garage.

Wij hebben 26 oplossingen bestudeerd en ontwikkeld, die aldus zijn aangeduid:

P1	P11p	P21p	G1	G11p	G13p	G22pg
P1p	P2	P21g	G1p	G12	G2g	G32pg
P1g	P2g	P22	G1g	G12p	G2pg	
P11	P21	P22p	G11	G12pg	G21pg	

P: betekent kleine woning

p: pation

G: betekent grote woning

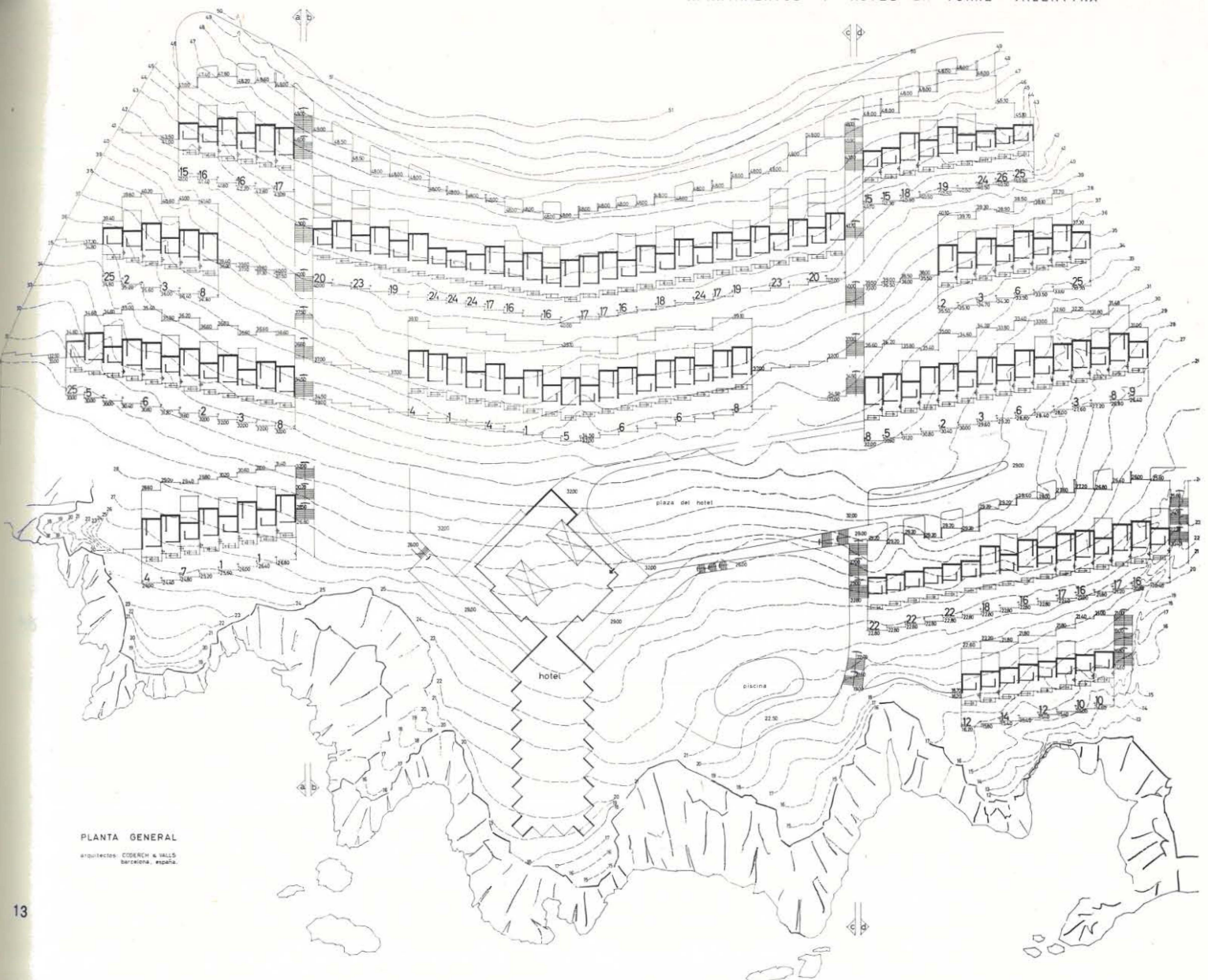
g: garage

Het eerste getal duidt het aantal grote slaapkamers aan, met badkamer en terras.

Het tweede getal geeft het aantal kleine slaapkamers aan.

Wanneer er een gegadigde is, is het slechts nodig vast te stellen welk type door hem bij voorkeur wordt verlangd.

De voornaamste kamers van de woningen zijn naar de zee toe georiënteerd. De slaapkamers achter hebben een scherm van bomen waarmee ze van de straat zijn afgescheiden. De badkamers en keukens krijgen licht van boven. Tussen de woonkamer en de eetkamer is een



PLANTA GENERAL

arquitectos: CODRICH & VALLS
Barcelona, España.

lichtkoepeltje, dat tevens de ingang van de flat verlicht. De gang krijgt licht door een raam dat uitkijkt op het terras van de voornaamste slaapkamer. Het verkeer binnen de flat is zo geregeld, dat het bij het binnenkomen mogelijk is direct naar slaapkamers, keukens en eetkamer te gaan, zonder door de woonkamer te komen, die dus rustig kan blijven.

De woningen zijn gebouwd met muren van baksteen en balken van gewapend beton. De enige metalen elementen die in 't zicht komen zijn de kolommen onder de overdekte straten. Deze zijn samengesteld uit vier hoekstalen, gelast in de vorm van een kruis. Nagenoeg alle elementen van de hoofdstructuur zijn voor alle woningen gelijk, een mogelijkheid tot aanzienlijke besparing en bovendien een eenvoudige constructie.

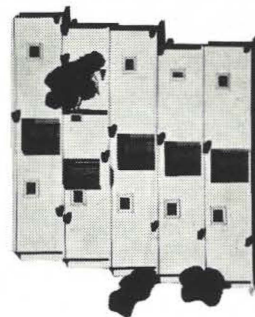
Het merendeel der woningen zal vrij worden opgeleverd, terwijl enkele ten behoeve van het hotel gereserveerd zullen blijven.

Bij het betrekken van een woning betaalt men een zeker bedrag, terwijl de rest in 20 jaar moet worden afbetaald.

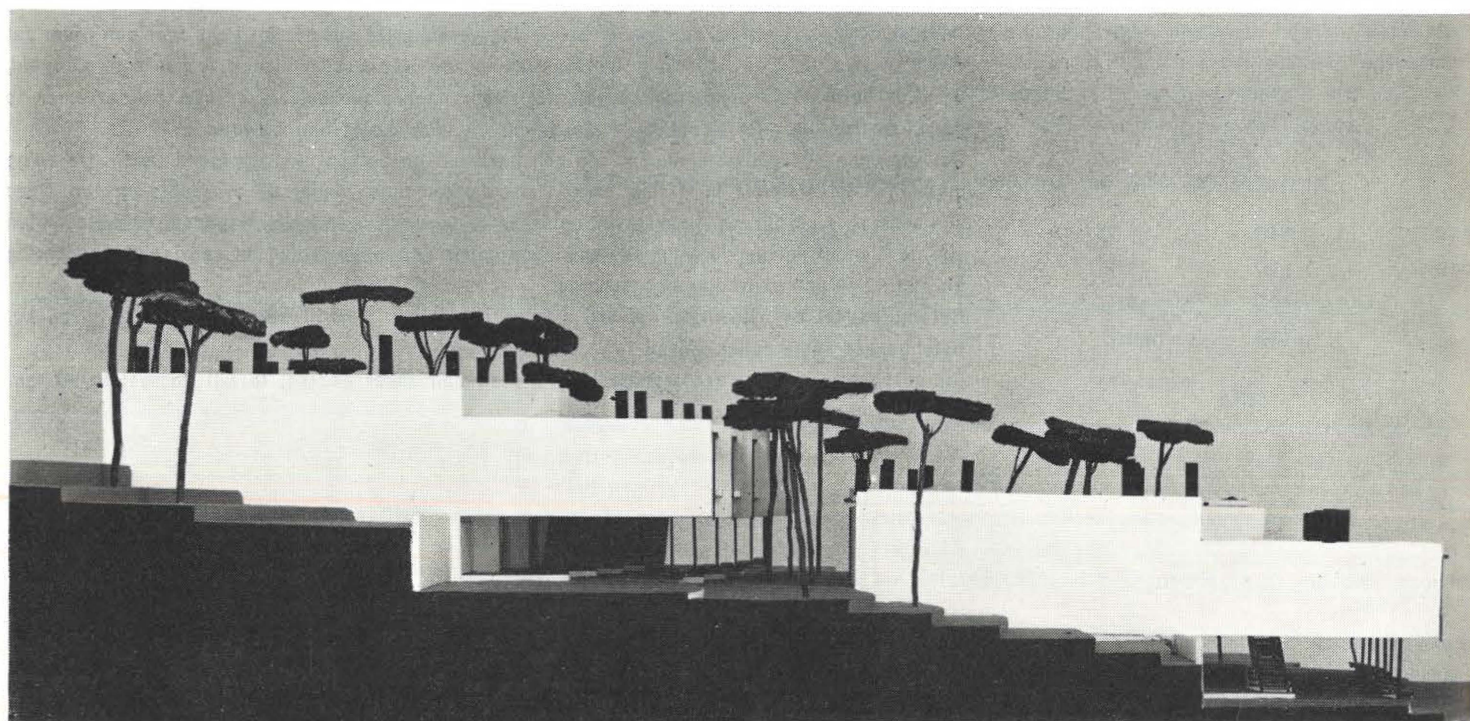
SECCIONES GENERALES

SECCION a-a

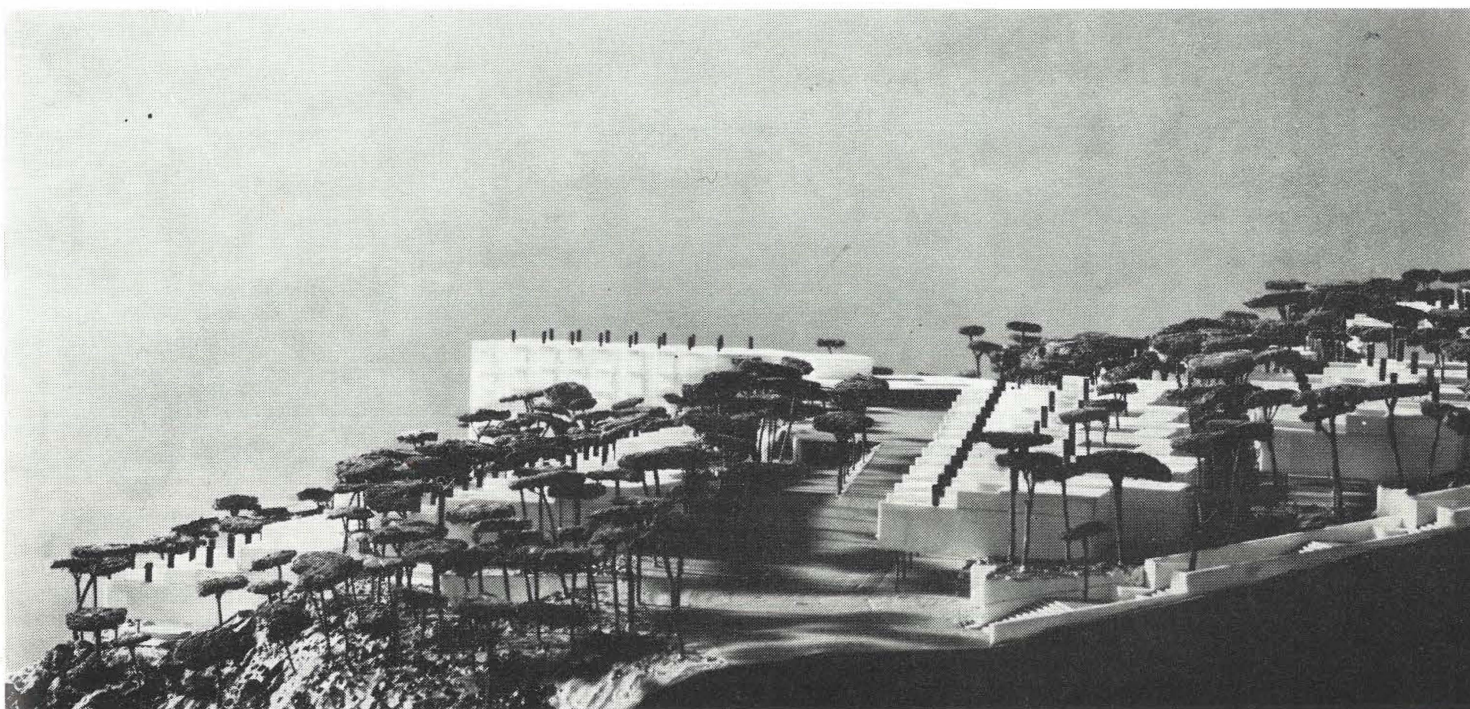
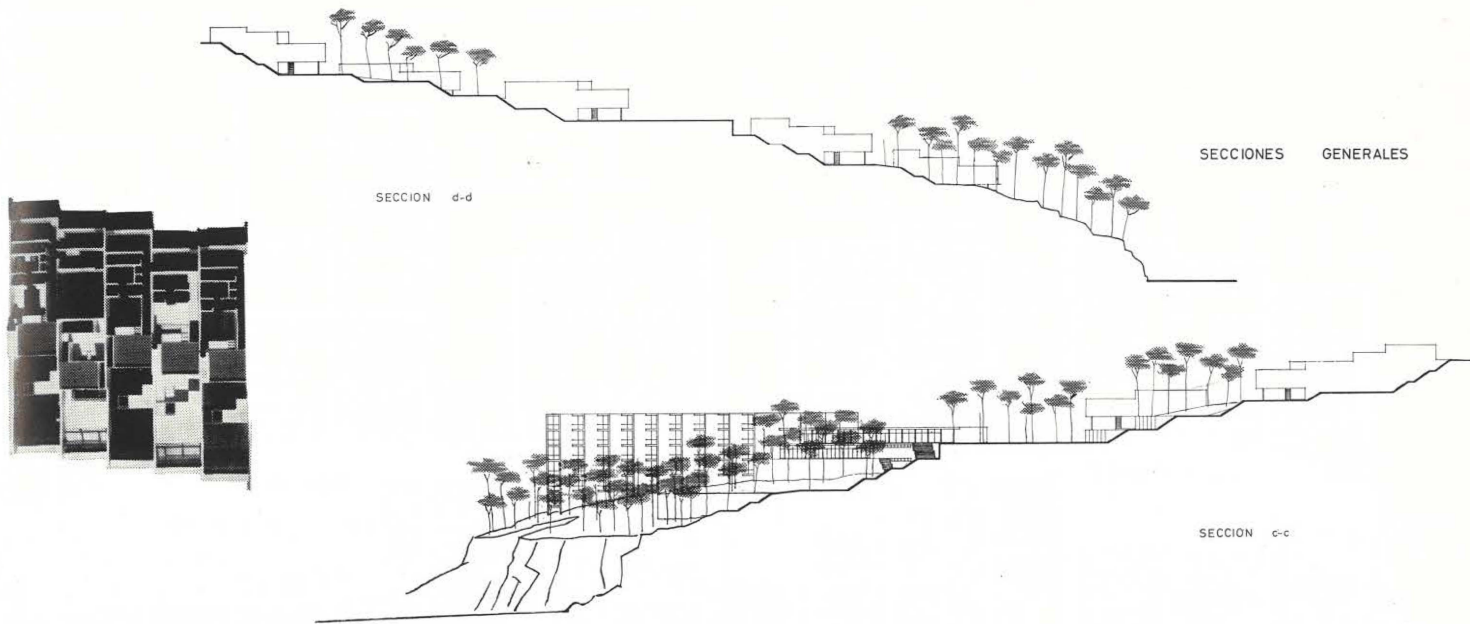
SECCION b-b

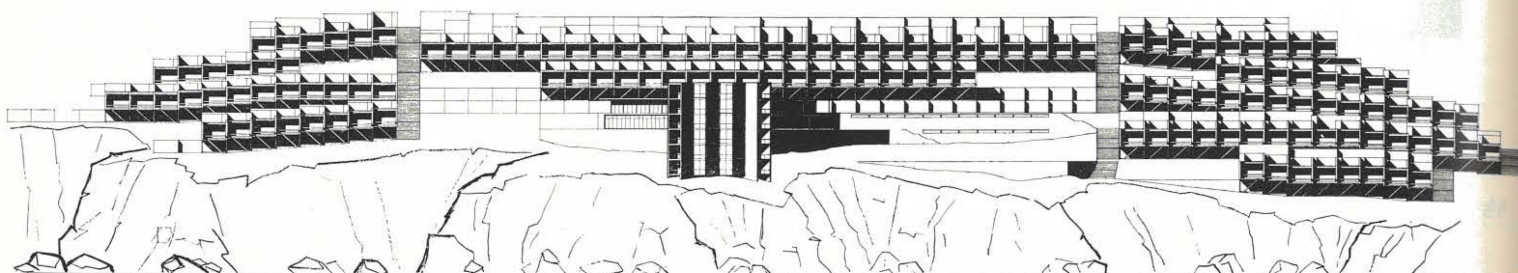


14



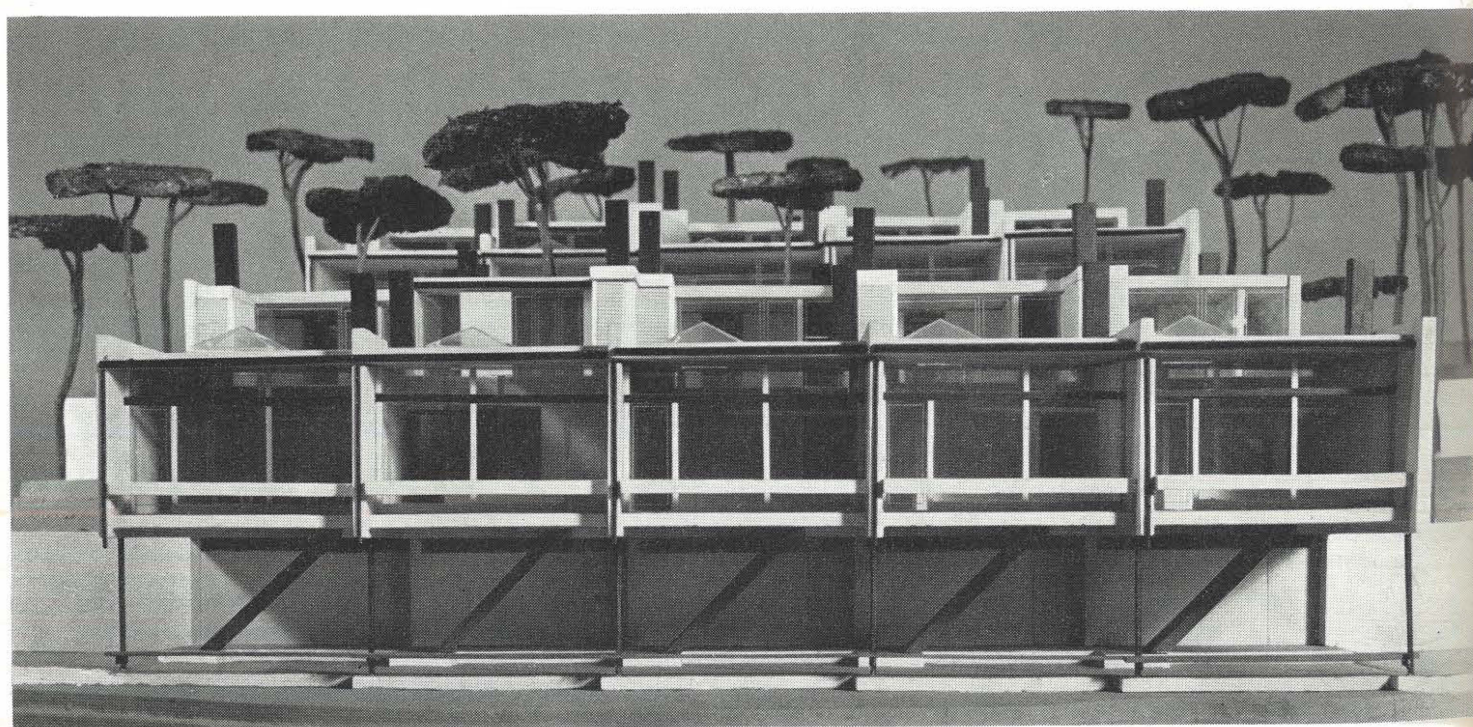
16



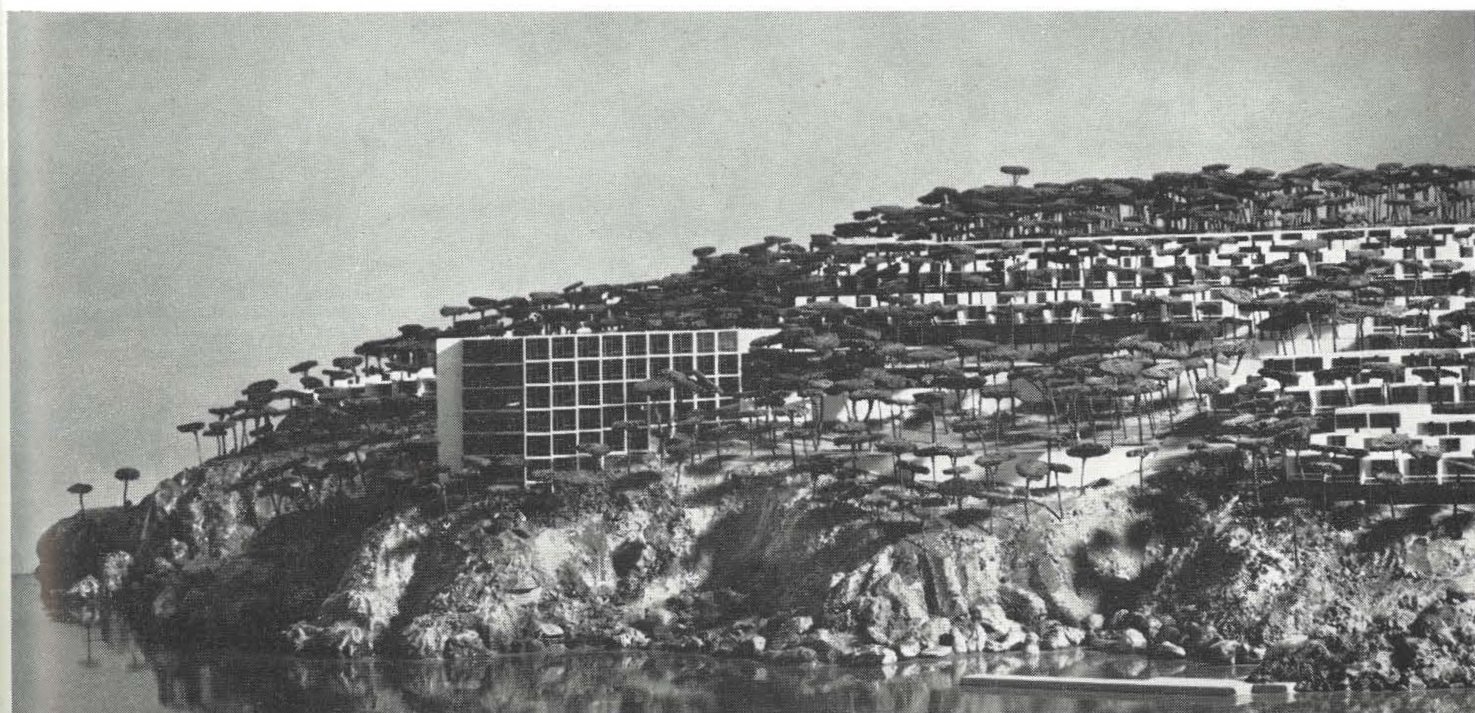


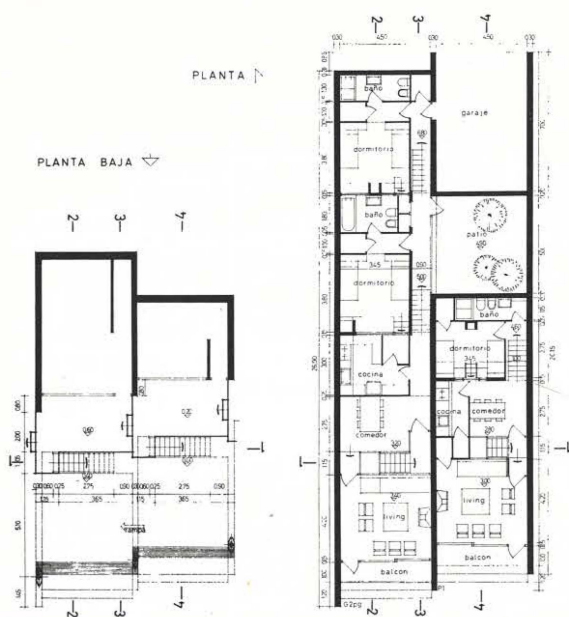
FACHADA GENERAL : ESTE

18

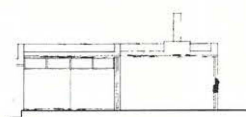


20

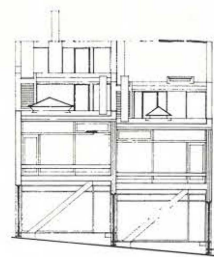




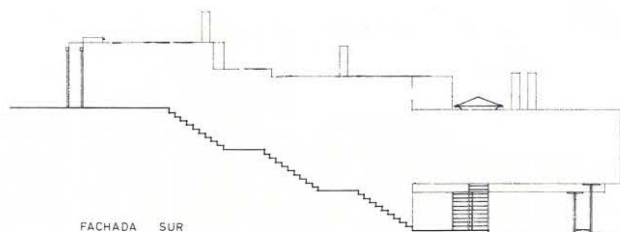
GRUPO-18
tipo G2pg y tipo P1



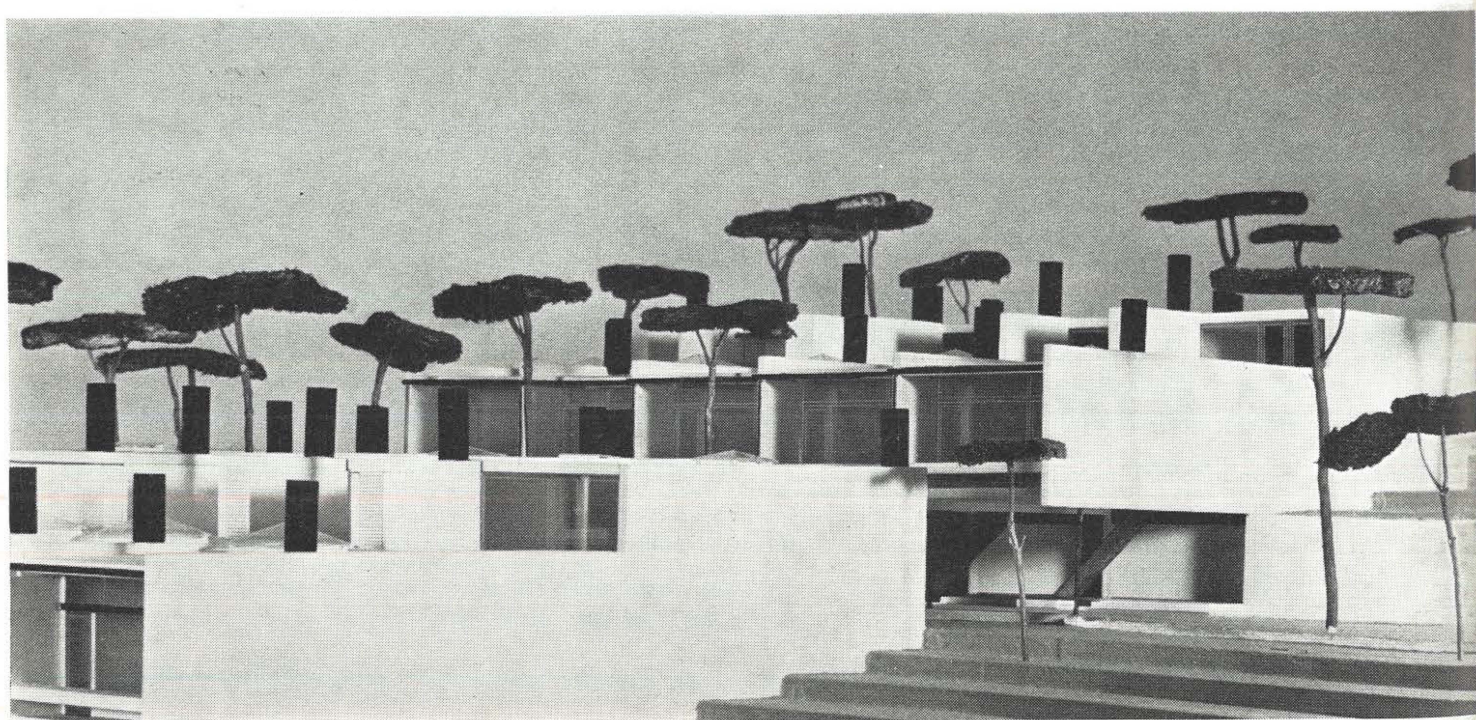
FACHADA OESTE

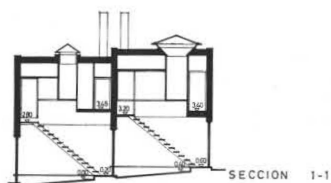


FACHADA ESTE

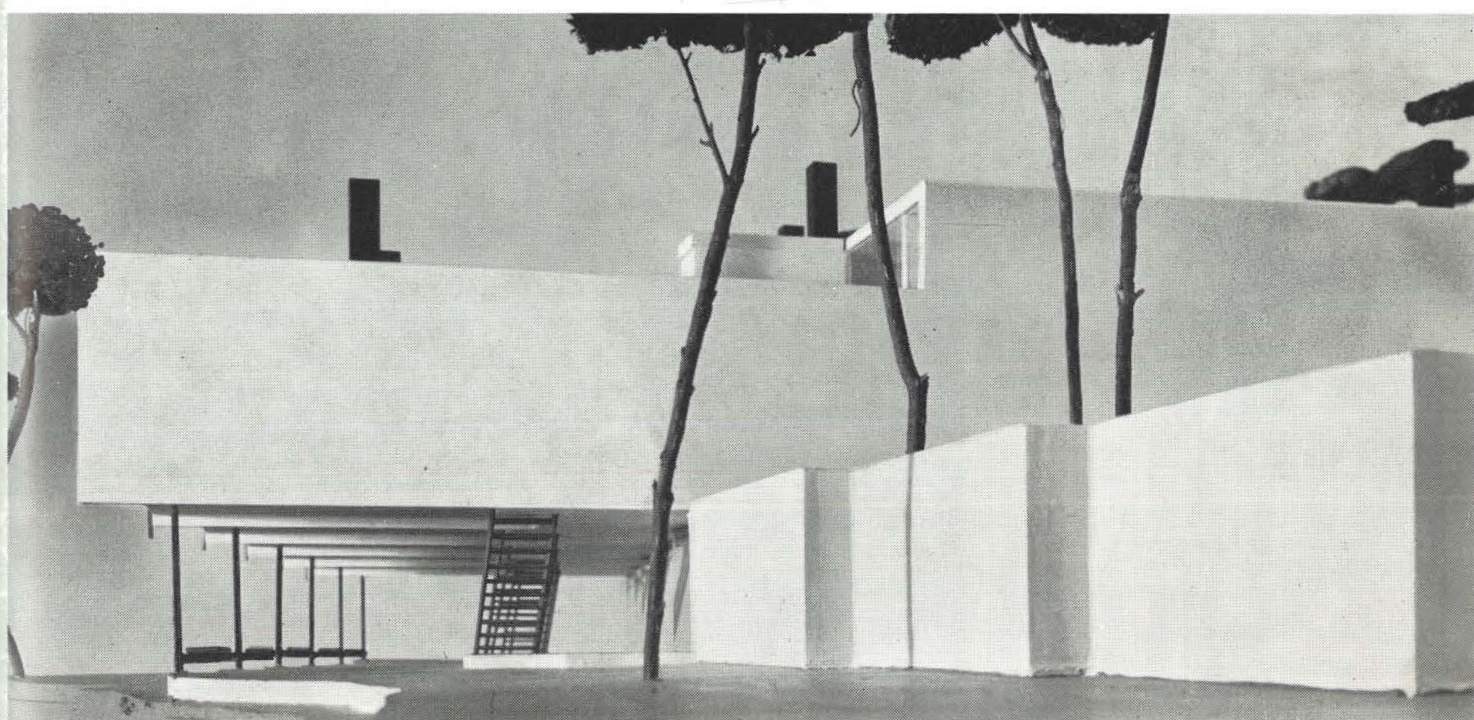
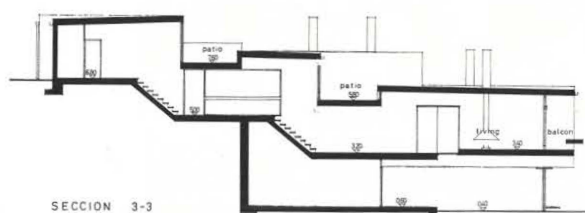


FACHADA SUR



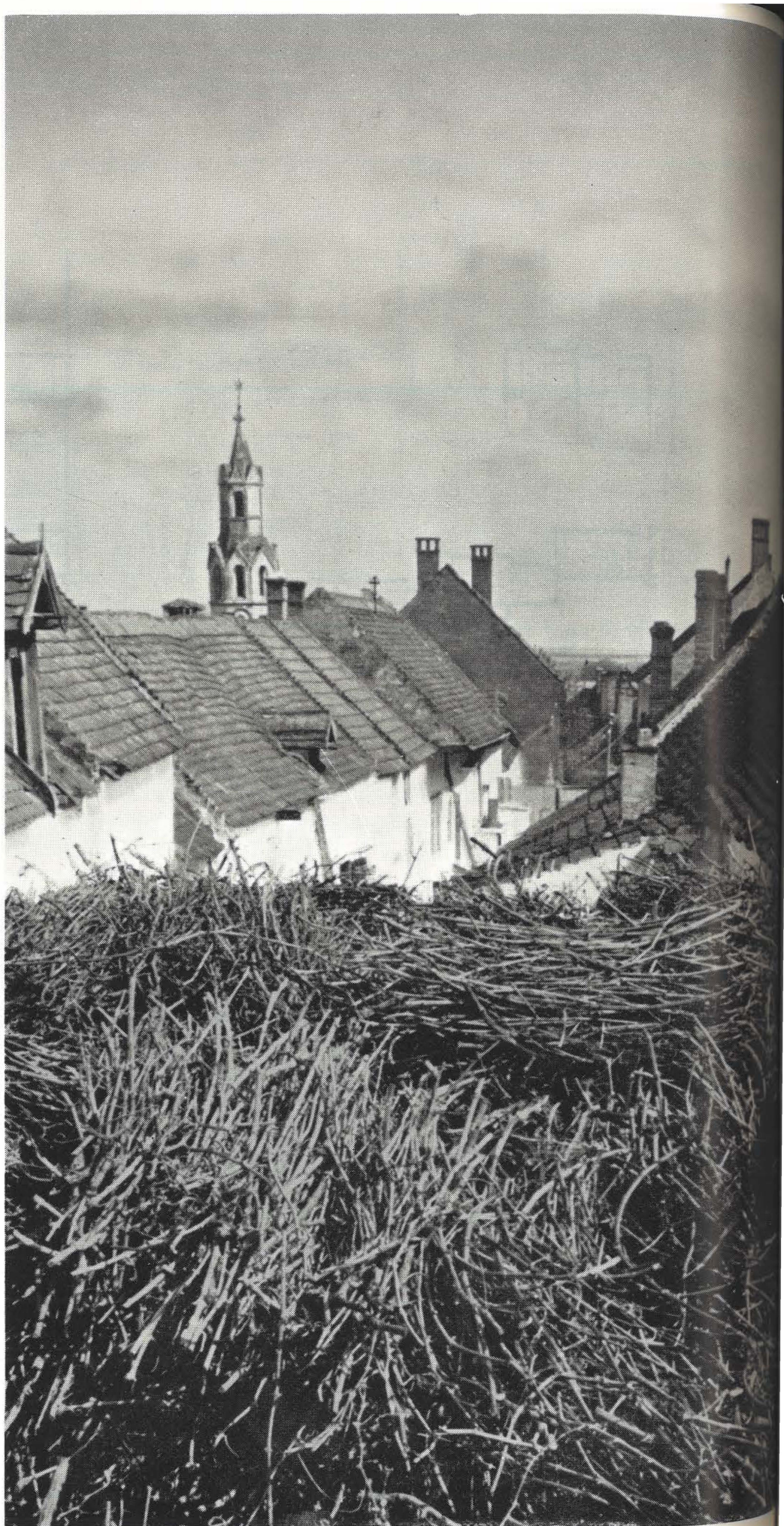


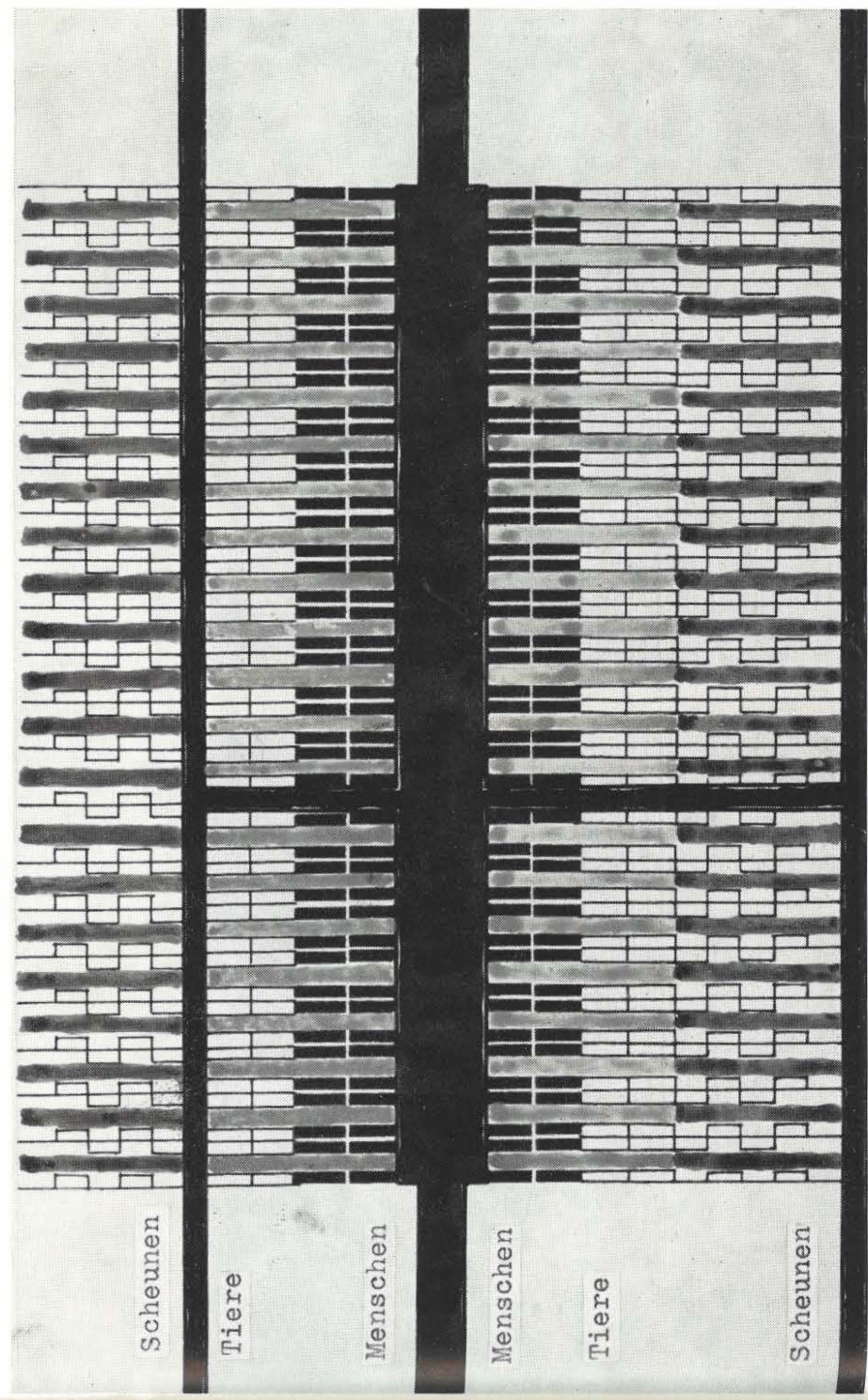
GRUPO—18
tipo G2pg y tipo P1



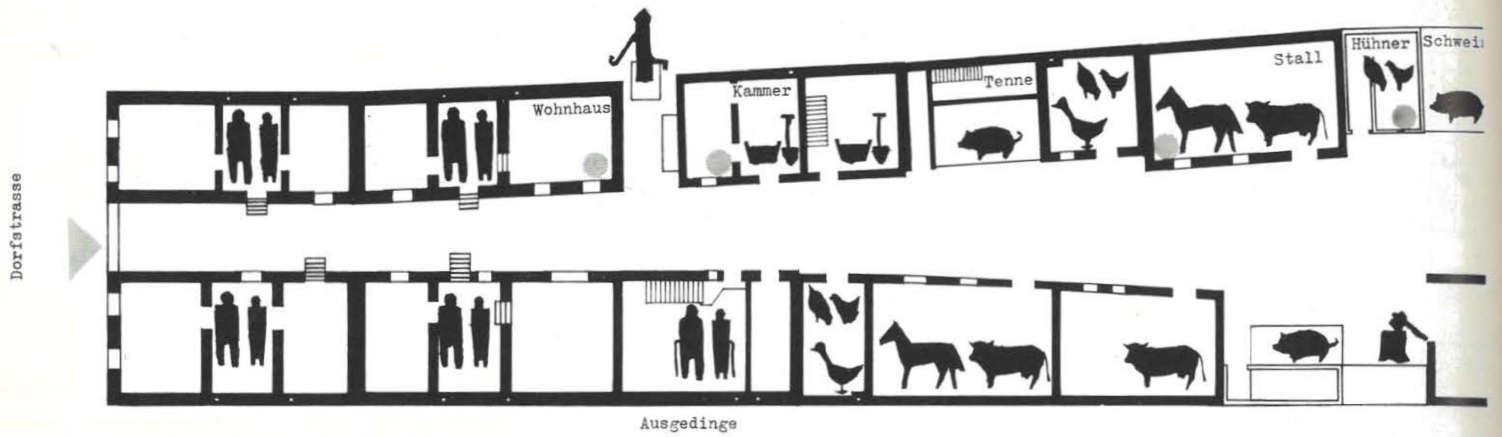
**Het
dorpje
Mörbisch
te
Oostenrijk**

bestudeerd
door
Fred Freyler





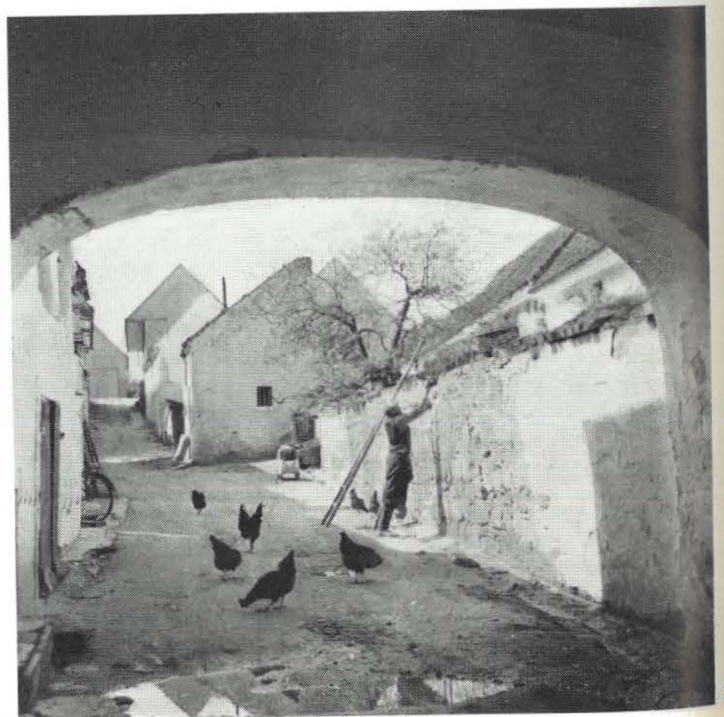
Ökonomische Einheit von 4 Bauernfamilien in einer Hofzeile - 300 Jahre alt



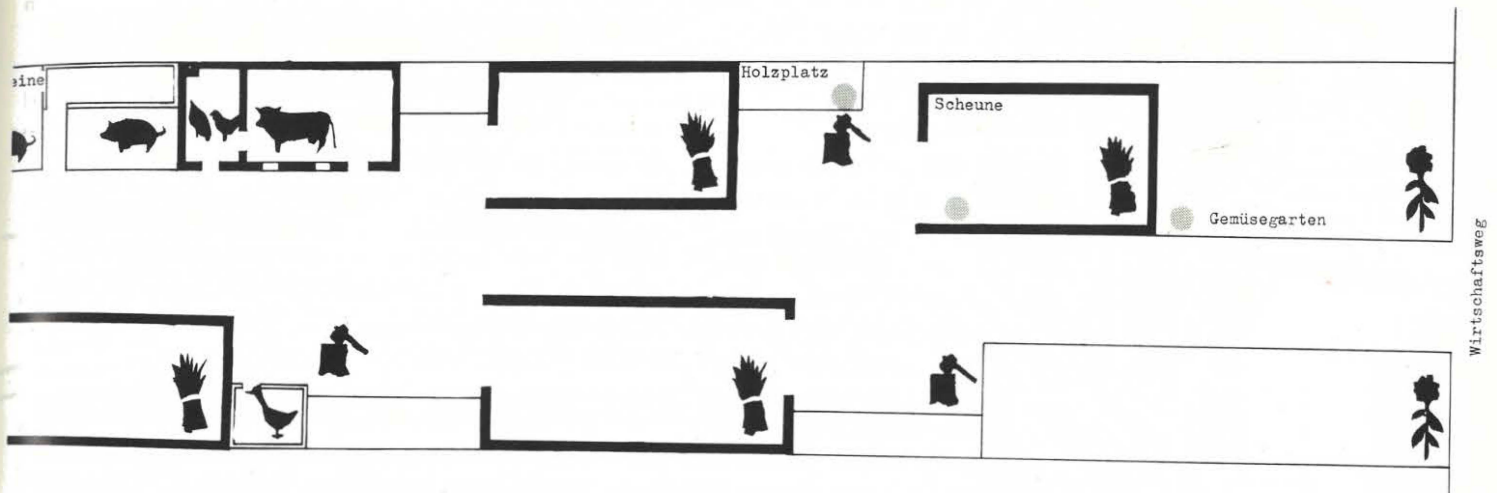
29



30



31



Geterrasseerde Wooneenheden

Alison en Peter Smithson

Dit project is een verdere ontwikkeling van het reeds in 1952 door ons naar voren gebrachte straat-in-de-ruimte thema. Het betreft hier stedelijke wooneenheden welke:

- 1) Aan elkaar toegevoegd geen negatieve ruimten doen ontstaan zoals bij evenwijdig aan elkaar gelegen vlakke bouw-elementen het geval is.
- 2) Mogelijkheden bieden voor die meest eenvoudige menselijke activiteiten welke zich direct buiten drempel en straat afspelen.
- 3) Mogelijkheden bieden om in een bestaand rechthoekig stadspatroon te kunnen worden ingevoegd zonder afbreuk te doen aan beide.

De gebogen eenheden bepalen uitsluitend positieve ruimten — zowel lineaire geplaatst als in een open patroon. De ruimte spoelt vrij door het systeem (geen ruimte corridor dus! red.) De gebogen vorm beperkt verder het schaduwoppervlak aan de noordzijde tot een minimum (verkeer en parkeerruimte).

Alle woonruimten zijn naar de zon toegekeerd, en zetten zich naar buiten toe voort door middel van grote open voorportalen en terras-straten, en wel op een lager niveau terwille van de rust boven. Geen overdekte gaanderijen maar brede open straten. Ook de bovengenoemde buitenruimten zijn allen op het zuiden gelegen.

De totale hoogte der bouwelementen bleef beperkt opdat personen beneden en buiten van de bovenste verdieping af gezien herkenbaar blijven en vice versa. Winkels en speelfaciliteiten zijn bewust op de grond geplaatst daar deze in wezen horizontale activiteiten zijn. Het geterrasseerde aanzicht zal de indruk van massa reduceren en de ruimte openen.

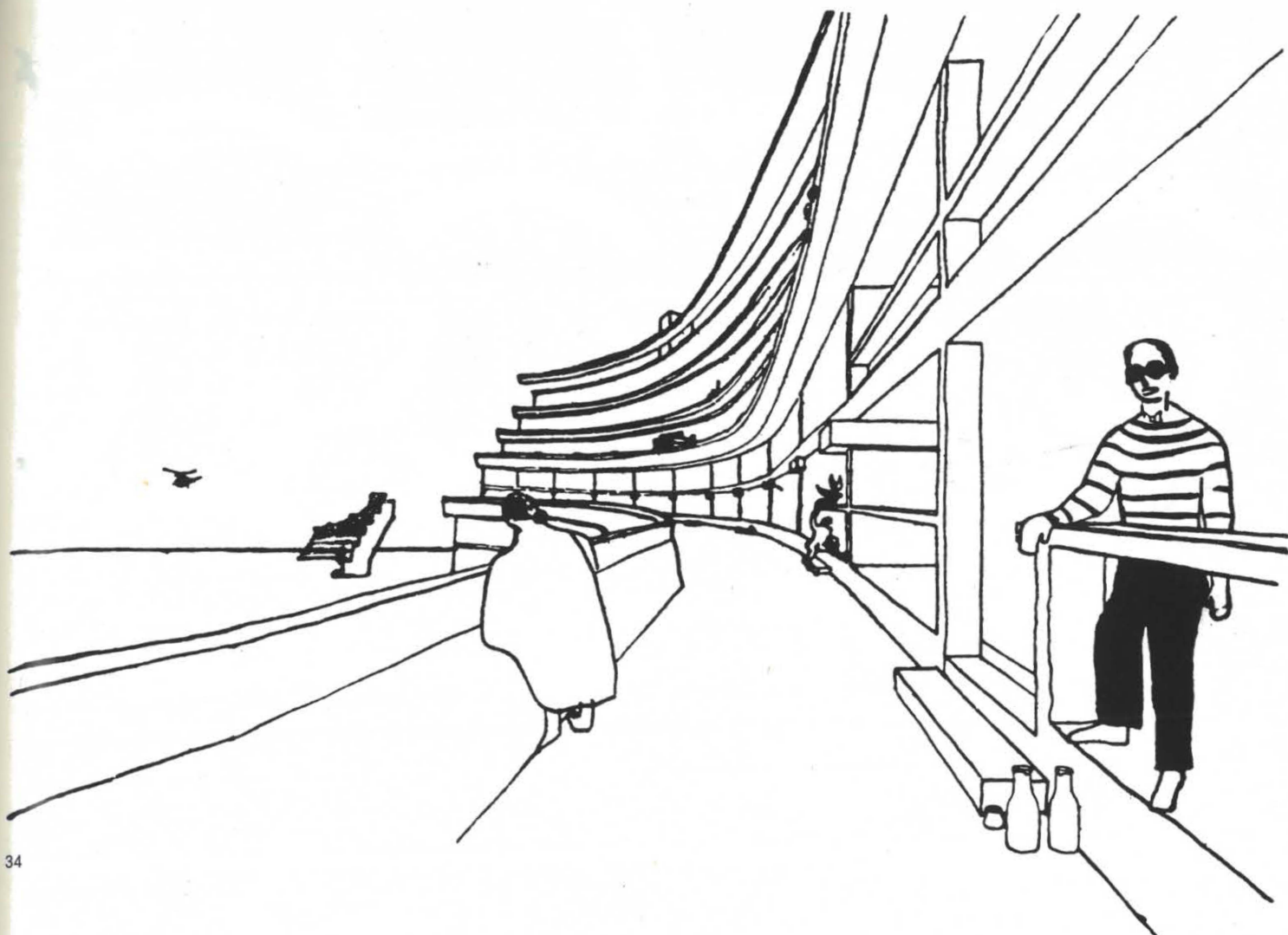
Het naar boven toe smaller worden van de dwarsdoorsnede maakt het vanzelf mogelijk de zeer eenvoudige woningen van terrasniveau tot terrasniveau in maat te variëren — de grootsten beneden (gezinnen), de kleinsten boven (o.a. ateliers) — terwijl de vorm en gebruikte grond-elementen gelijk blijven. Immers een grotere woning is in feite in ieder opzicht groter, d.w.z. vraagt om meer bergruimte, een grotere keuken, grotere woonruimten, extra w.c.'s enz. Het is bij dit project dus niet zo dat slaapkamers zonder meer toegevoegd worden terwijl de overige ruimten ongewijzigd blijven.

Bewoners per eenheid: 900

Bebouwingsdichtheid : 190 pers. per hectare

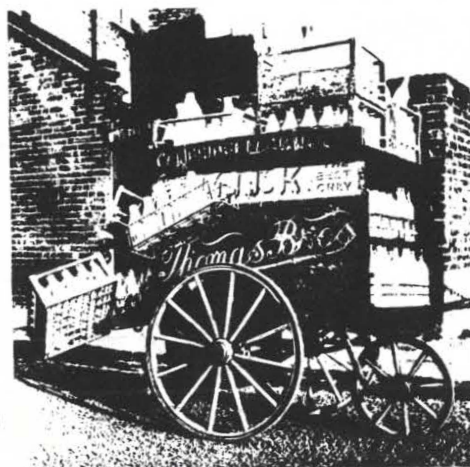
Woningen per terras : 30

Bouwkosten : 7/- per cube ft d.w.z. f 125,— per m³

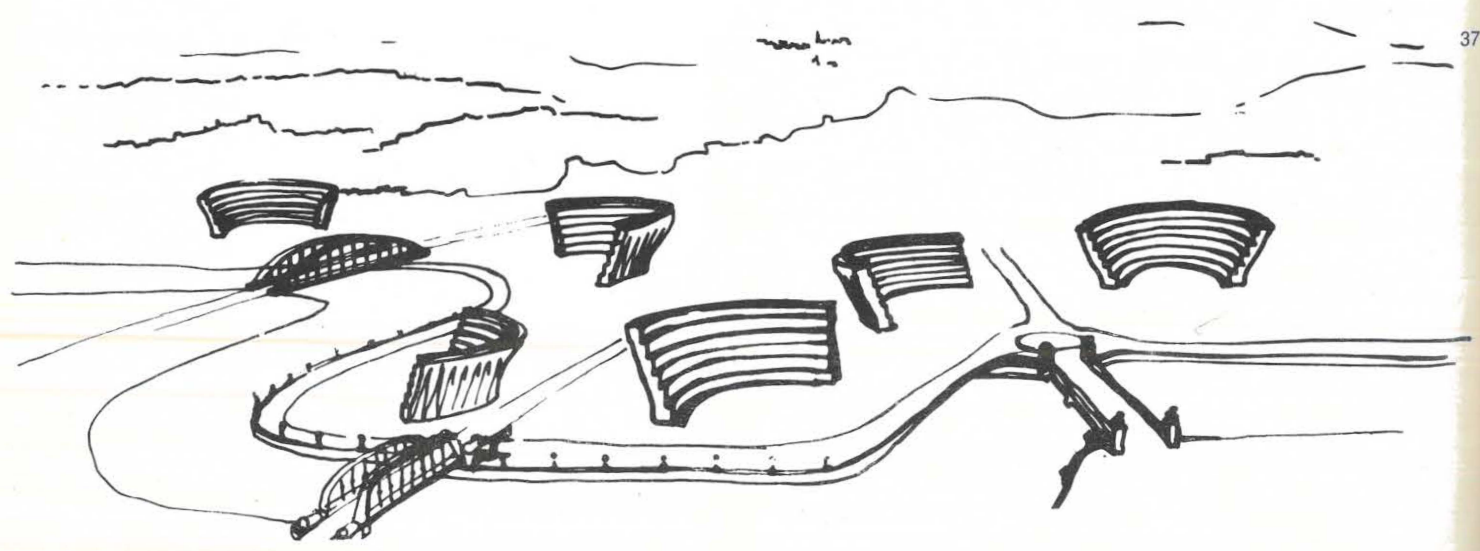
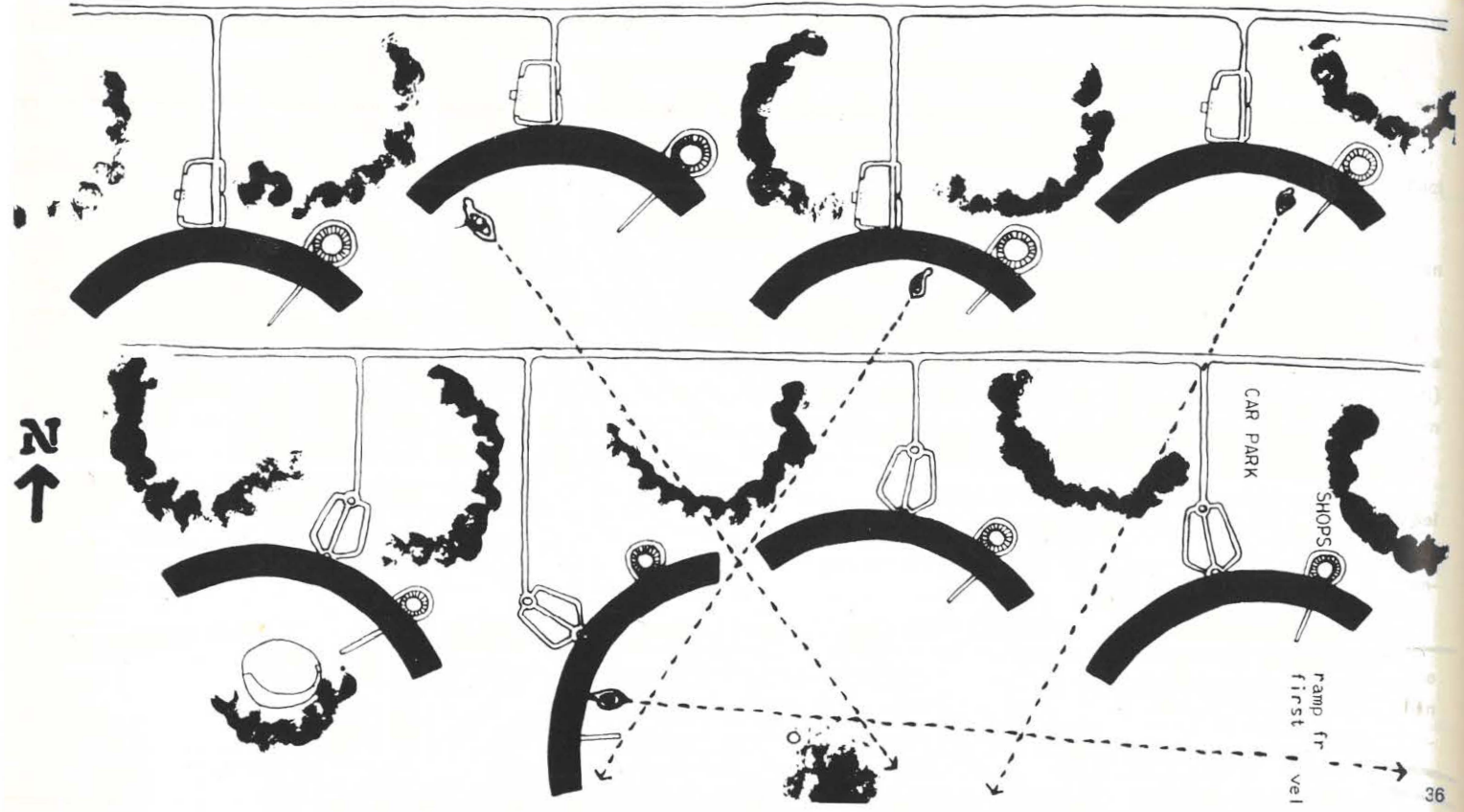


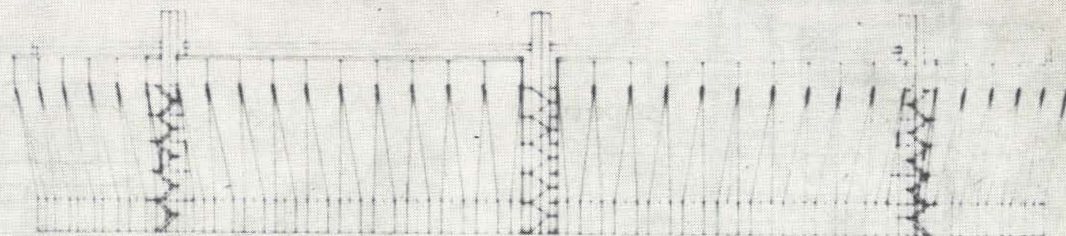
34

Dit vehikel is een symbool van de traditionele 'straat' in de stad. Het gaat er om nieuwe 'straatvormen' te ontwikkelen, gebaseerd op nieuwe transportmiddelen.

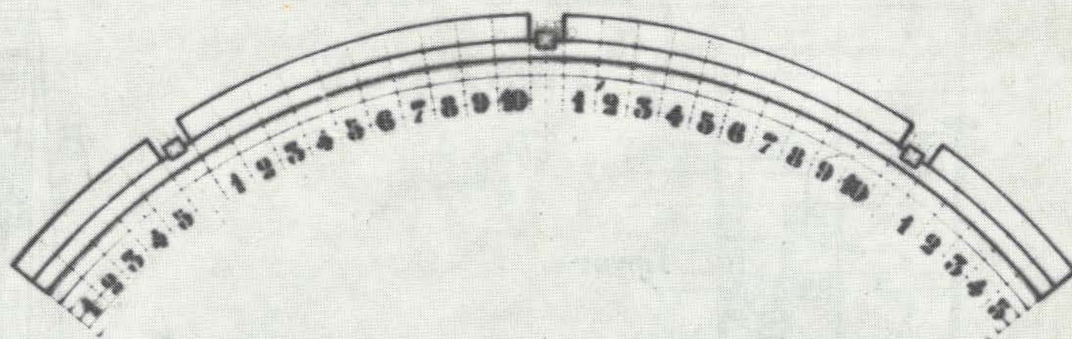


35



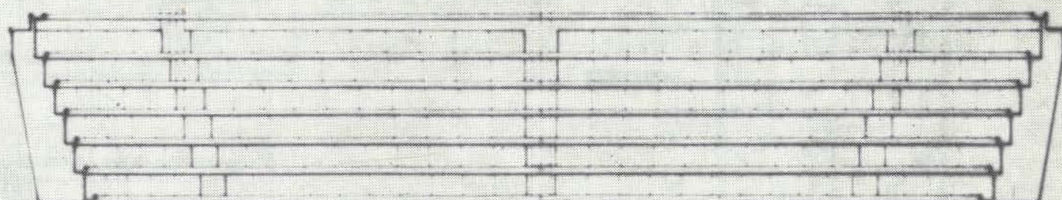


NORTH ELEVATION

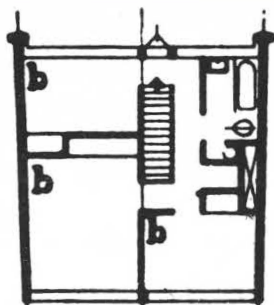


PLAN

SINGLE UNIT USED AS INFILL.

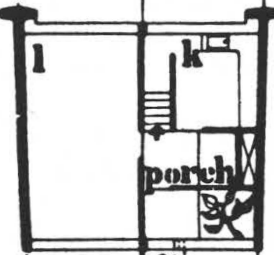


SOUTH ELEVATION



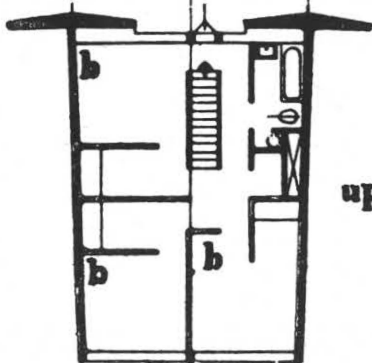
upper

PLANS AT 5th TERRACE



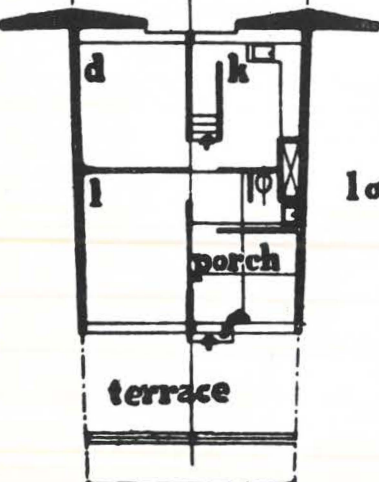
lower

terrace



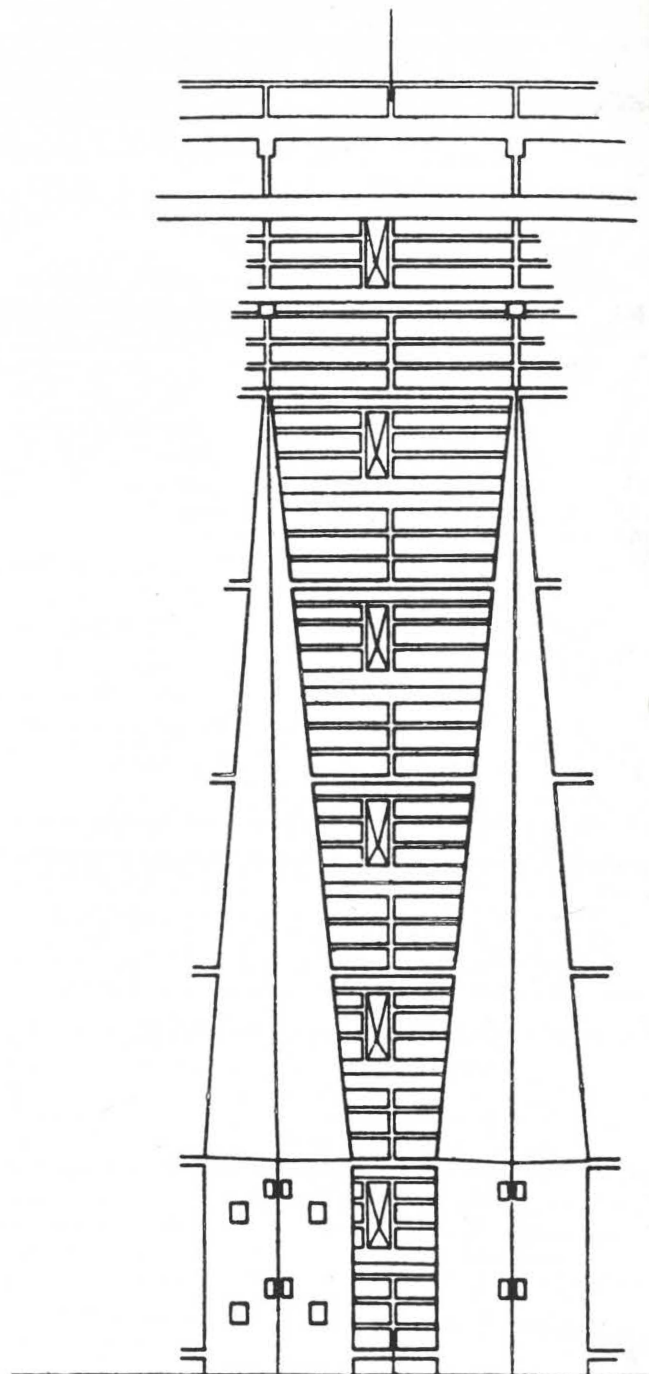
upper

PLANS AT 2nd TERRACE

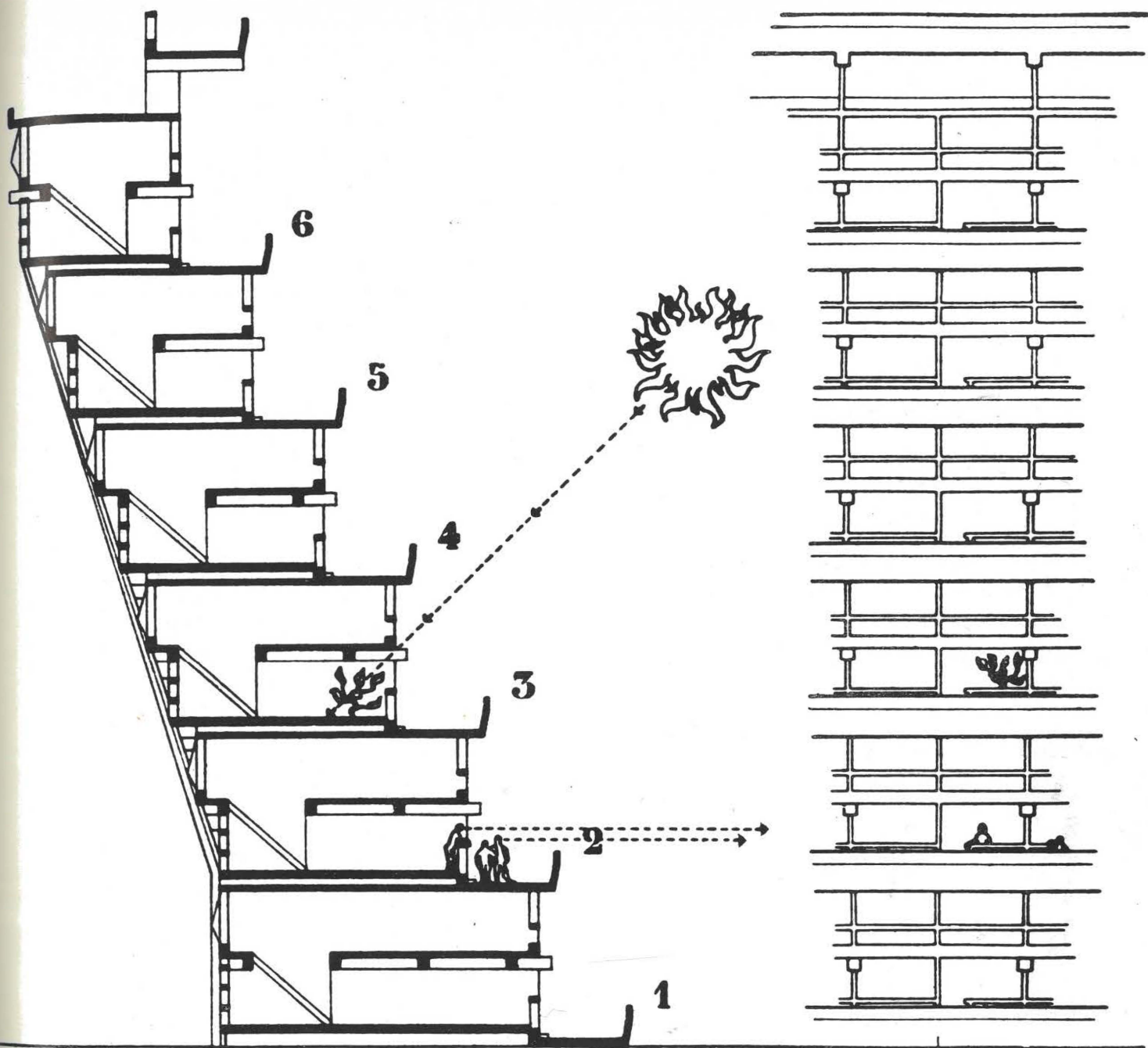


lower

terrace



NORTH



SECTION

SOUTH



oud stadje aan het IJsselmeer.
bomen, water en gebakken klei.
grachten, torens, binnenplaatsen.
de felheid van een oud geveltje.
de poëzie van een oud straatje.
de beslotenheid van de moederschoot.
het bed, het vuur, het plein.....
en daarbuiten de harde horizon met
zijn wind en koude nevels.



42

Toch moet ook hier gebouwd kunnen worden in onze tijd.
zonder compromis,
zonder valse schijn.
men zoekt tussen de keien,
men zoekt onder de pannen,
achter de deuren,
op de straten,
in de kerken,
overal vindt men
het leven.

dit leven levend houden
is onze taak.
niet mooie dingen maken,
maar heel voorzichtig nieuw leven scheppen,
toevoegen aan het oude,
niet vernietigen,
niet verafgoden,
maar ontspannen werken,
alleen maar werken
aan het leven.

Oudejans en Alberts, architecten



41

43

Restauratie van een kaaspakhuisje 1958.
Scherp en strak omlijnde menselijkheid.
speels als het leven zelf.
gevoel voor materiaal en zijn verhoudingen.

44

Twee theekoopels tegenover de Scheepmakersdijk.
gerestaureerd omdat zij de stedelijke ruimte zo goed bepaalden 1955.

45

foto Dorsman, vernieuwing van de gevel 1959.
het picturale in de grachtenwand blijft in het nieuwe element bewaard.
ter rechterzijde een restauratie uit het jaar 1955.
het zwierige van de houten voorschoot drukt rijkdom uit.
is echter minder in overeenstemming met het materiaal hout.

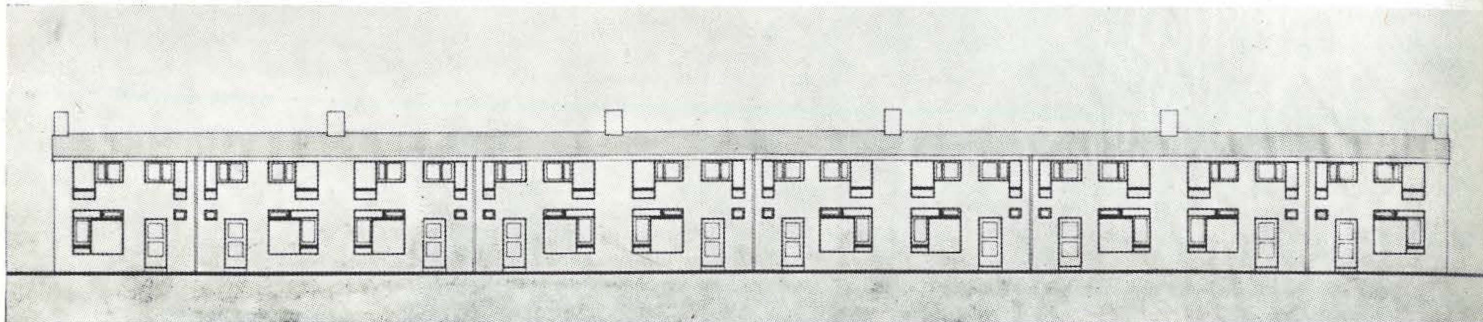




44



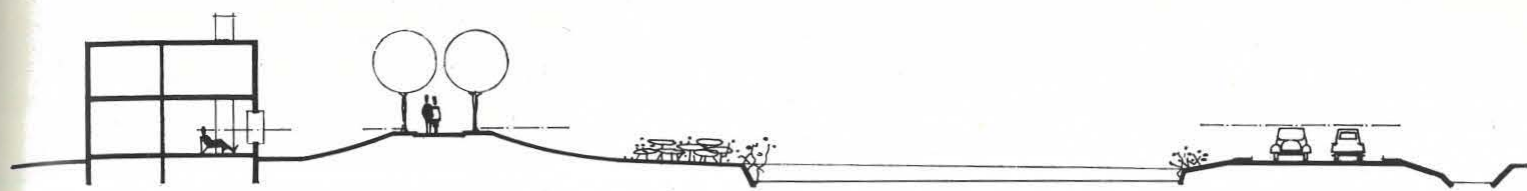
45



46



47



52



woonhuisje Piet Smit aan de Doelenstraat hoek Zuidervesting 1958.
 huisje met vierkante plattegrond, zonder dak,
 dus geen uitgesproken richting (zie gevels).
 woonkamer op het zuiden d.m.v. schoorsteen gedeeld in eten en zitten.
 dwarsschot in zuidraam:
 ontlasting latei,
 reflex oost- en westlicht,
 versterking kijkrichting,
 ruimtekoppelend element via dijklichaam (ga maar kijken).
 hoogte begane grondvloer zodanig gekozen dat zittend
 het verkeer op de over het water gelegen verkeersweg
 niet zichtbaar is. (staande wel, zie doorsnede)

- 49 de Doelenstraat
- 50 de trap
- 51 de ingang
- 52 de westgevel met zuidervesting
- 53 de zuid- en oostgevel.



53

Volendam

visserskom in de gemeente Edam.
grote bouwactiviteit.
temperamentvol, zakelijk, toeristisch,
voetbalclub in eredivisie.
opkomende industrie i.v.m. drooglegging Zuiderzee.
oorspronkelijk houten behuizingen.
later stenen romp met houten voor- en achterschoot.

54, 55 en 56

Verbouwing van mansarde zoldertje in beneden de dijk gelegen woonhuisje, tot textielwinkeltje aan de Haven van de Gebr. Zwarthoed (Kirrie) 1953.

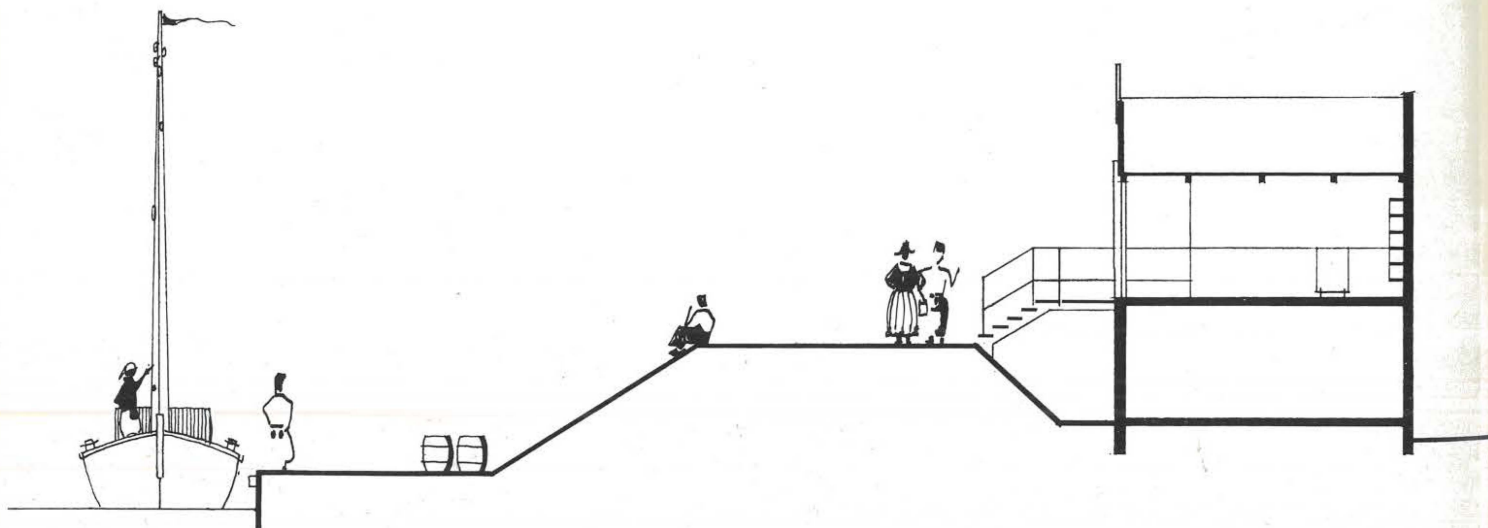
zie doorsnede.

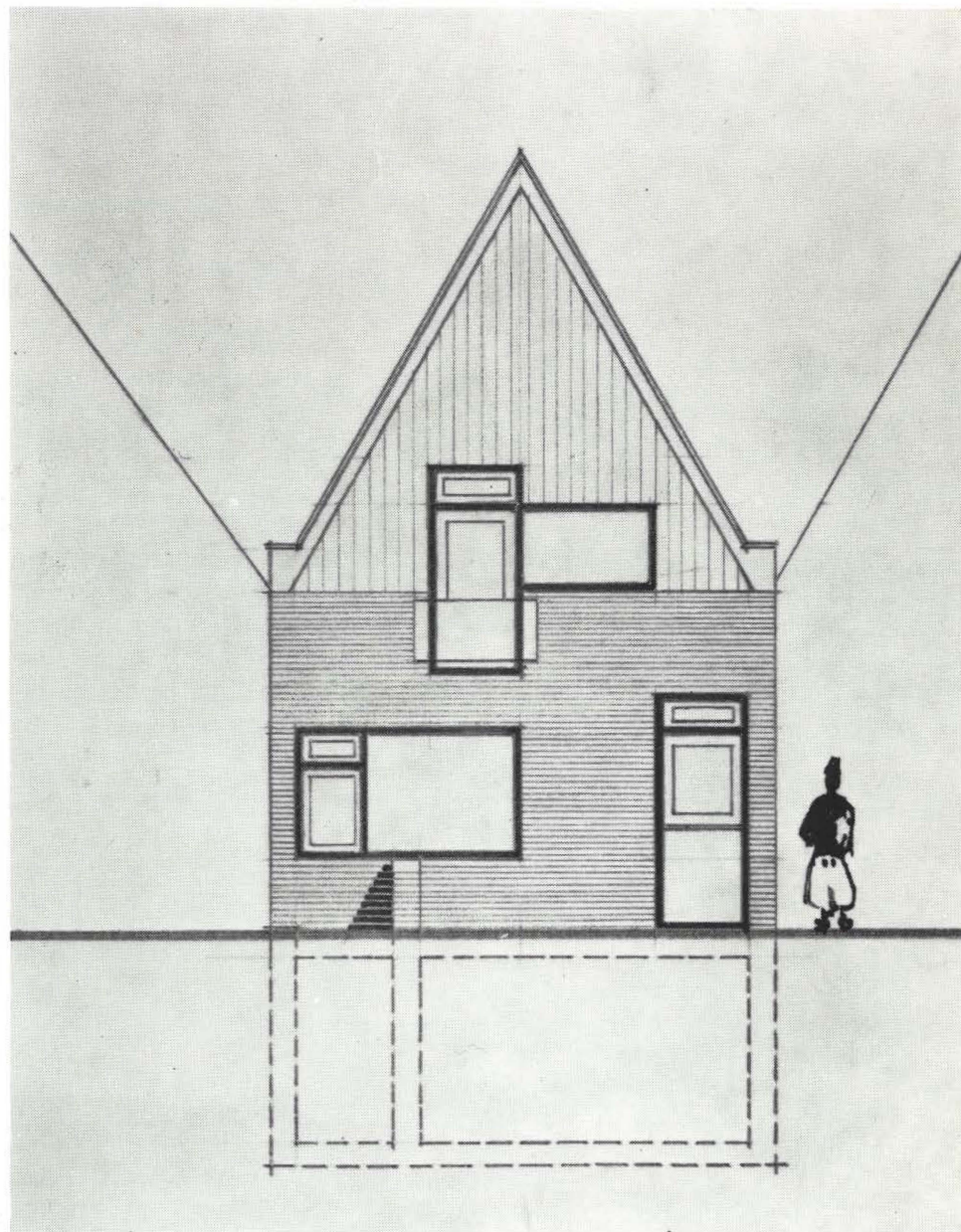
de vissers bewaarden vroeger hun netten op soortgelijke zolders. De ruimte tussen woonhuis en dijk maakte 's zomers deel uit van de leefruimte (een buitenkamer). Zie ook de doorsnede van het woonhuisje Piet Smit.

57

ontwerp voor een aan de Haven te bouwen woning voor Piet Mooyjer, met onderhuis (ontstaan door dijklichaam).

stenen romp met houten dak.





57



55



56

58 en 59
 vernieuwing en uitbreiding
 Souvenirwinkel Antoon Többe aan de Haven
 (donkere zijde) 1958
 in de topgevel bevinden zich speciale
 etalages.



58



59